

SZAKDOLGOZAT

Szilágyi Noémi

2023

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Budai Campus

**Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti
Intézet**

**Tájrendező és kertépítő mérnöki BSc alapképzési
szak**

**CEGLÉD KÖRNYÉKI LEGELŐK VÁLTOZÁSAI ÉS A
LEGELTETÉS TÁJALAKÍTÓ HATÁSA**

Belső konzulens: Hubayné dr. Horváth Nóra
egyetemi docens

**Belső konzulens
tanszéke:**

**Tájvédelmi és
Tájrehabilitációs
Tanszék**

Készítette: Szilágyi Noémi

Budapest

2023

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés – témaválasztás indoklása, motiváció
2. Módszertan
3. Legeltetésről általánosan
 - 3.1. Legeltetéshez kapcsolódó fogalmak ismertetése
 - 3.2. Legeltetés története Magyarországon
 - 3.3. Gyepterületek természetvédelmi jelentősége
 - 3.4. Legeltetéssel kapcsolatos hagyományok, szellemi örökség őrzése
4. Mintaterületek bemutatása
 - 4.1. Ceglédről röviden
 - 4.2. Lehatárolás
5. Tájéörténeti változások Cegléden gyepek tekintetében
 - 5.1. Ceglédi gyepek az első katonai felmérés idején (1783)
 - 5.2. Ceglédi gyepek a második katonai felmérés idején (1860-1861)
 - 5.3. Ceglédi gyepek a harmadik katonai/kataszteri felmérés idején (1883)
 - 5.4. Ceglédi gyepek az 1941-es katonai felmérés idején
 - 5.5. Ceglédi gyepek az 1984-94-es topográfiai felmérés idején
 - 5.6. A történeti térképek összevetése, állandósult és változékony legelőgyepek
 - 5.6.1. Gyepek változása 1783-tól napjainkig
 - 5.6.2. Gyepek változékonysága 1783-tól napjainkig
6. Állattartás, rét- és legelőgazdálkodás Cegléden napjainkban (2022)
 - 6.1. Legelőgyepek Cegléden napjainkban
 - 6.2. Állattartás Cegléden napjainkban
7. Következtetések
 - 7.1. A legelők, mint történeti tájhasználatok értékei és veszélyeztetettségei általánosan
 - 7.2. A legelők, mint történeti tájhasználatok értékei és veszélyeztetettségei a mintaterületeken
8. Összegzés
9. Felhasznált források (szakirodalmi és internetes források, felhasznált térképek, tervelőzmények, szóbeli adatközlők)
10. Ábrajegyzék
11. Táblázatjegyzék
12. Tervlapok jegyzéke
13. Mellékletek
14. Fényképmelléklet

1. Bevezetés – Témaválasztás indoklása, motiváció

Szakdolgozatomban a Cegléd környéki legelőket vizsgálom. Több okból kifolyólag is választottam ezt a témakört. A legelőkhöz személyes kapcsolatom fűződik nagypapám, illetve bátyám révén. Nagypapám élete nagy részében juhász volt, és bátyám is ezt a hivatást folytatja. Gyakran mentem én is velük a legelőre, sok emlék fűződik ezekhez az időkhez. Emiatt hamar megszerettem a legelőket és az állatokat egyaránt. A ceglédi mintaterületet pedig a lakóhelyem miatt választottam, itt élek már 19 éve, ismerem a tájat és a település környékét. Ezek miatt választottam ezt a témát, és vizsgálom, hogy a legelő, mint hagyományos történeti tájhasználat milyen arányban van jelen a mintaterületen, tájtörténetileg milyen változások alakultak ki az idők során, és hogy milyen hatása van a legeltetésnek a tájra.

Kutatásomban először általánosságban tanulmányozom a legeltetést, ezekre a kérdésekre keresve a választ:

- Milyen legeltetéssel kapcsolatos hagyományok jelennek meg Magyarországon?
- Milyen táji értékei és veszélyeztetettségei vannak a legelőknek?
- Milyen hatása van a legeltetésnek a tájra?
- Milyen a jó legelő?

Ezután fókuszálva a ceglédi mintaterületre, kitérnék az alábbi kérdésekre:

- Hol voltak és hol vannak jelenleg most is legelők Cegléden és környékén?
- Leginkább milyen állatokat legeltetnek a területen?
- Hogyan változott az állatszám a mintaterületen?

Keresési kulcsszavaknak a következőket határoztam meg: legelő, fás legelő, rét, kaszáló, legeltetés, pásztorkodás, mezőgazdaság, állattartás, lótarás, szarvasmarha tartás, juhtenyésztés/tartás, kecsketartás, Cegléd, Hortobágy

2. Módszertan

Elemzésemben először is Magyarország legelőit hasonlítom össze a mintaterületen felmért legelőkkel, majd tájvizsgálatot végzek a lehatárolt területre. Ezt történeti anyagok feldolgozásával és vizsgálatával készítem el. Legfőbb forrásaim a történeti térképek, melyekből többet is vizsgállok különböző időszakokban. Az első katonai felmérés 1783-ban, a második katonai felmérés 1860-61 között készült, a harmadik katonai felmérés a

kataszteri térképpel közel egyidőben lettek felmérve 1881-83 között, majd az 1941-es katonai felmérés, végül a legutolsó időszak a történeti térképek alapján a topográfiai térkép, ami után már a jelenlegi állapotot vizsgálom műholdas felvétel alapján. Ezáltal 6 időszakon keresztül végzem el a vizsgálatokat. Mindegyik térkép alapján elkészítem a területhasználati arányok kimutatását, - ahol lehetséges - külön vizsgálva a legelőterületek százalékos megoszlását. Ezek elemzésével és összehasonlításával megállapítom, hogy hogyan változtak a mintaterületen a legelők. A térképek összemetszésével kiderül, hol vannak állandósult gyepterületek, melyek a hat időállapoton keresztül végig jelen voltak, Cegléd területén és még most is megtalálhatóak, illetve honnan tűntek el a valaha volt gyepek. Valamint mélyinterjút készítek pásztorokkal, akiktől kiderül, hogy milyen a munkájuk és az életük, illetve milyen kilátásokkal vannak a foglalkozásukkal kapcsolatban.

Történeti leírásokból és adatokból a legelő állatok számát, valamint számának változását lehet meghatározni. Ezeket a helytörténeti könyvtárban található szakkönyvekből és a Központi Statisztikai Hivatal forrásaiból kinyerve tudom megvizsgálni és összehasonítani. Így átlátható adathalmazt kapok az eddigi és a mostani állatállományról.

3. Legeltetésről általánosan

3.1. Legeltetéshez kapcsolódó fogalmak ismertetése

A gyepekkel és a legeltetéssel kapcsolatos fogalmak bemutatásával, tisztázásával szeretném az olvasót jobban ismertetni a témával kapcsolatban. Hiszen olyan fogalmak is megjelenhetnek, melyeket nem használunk a mindennapokban, valamint a jelentését sem érthetjük elsőre, avagy máshogy jelent meg a köznyelvben a használata.

Első és legfontosabb fogalmunk a *gyep*, amely évelő fűfélékkel és herefélékkel fedett terület. Vannak természetes és mesterséges gyepek, a természetes gyepek az ősgyepek, míg a mesterséges gyepek magvetéssel telepítettek.

A gyep egyik fajtája a *legelő*, amely a Nemzeti Néprajzi Lexikon (1980) alapján a háziállatok legeltetőhelyéül szolgáló terület. A legelő, mint területhasználat sokáig nem volt elkülönítve a térképek jelmagyarázatában a *kaszálórét*től. Az első és második katonai felmérések még együtt (összevontan) ábrázolják a kaszált és legeltetett gyepeket, de már a harmadik katonai felmérés készítésekor, valamint az azzal egyidőben készült kataszteri térképen már külön jellel (H = Huttenweide) ábrázolták a legelőket és a réteket. Így 1883-tól kezdődően lehet pontosabban lehatárolni a legelők területeit. De valószínűleg ez sem valós adat, mert a legelő és a kaszálórét a gyakorlatban nem választható el egymástól, gyakran használják felváltva a gyepterületeket, egyik évben kaszálva míg másik évben legeltetéssel hasznosítják, ezt nevezik *váltólegelő*nek.

„Az Alföldön a település melletti füves ősgyepek, a nagy kiterjedésű —puszták, hegyvidékeken az erdőhatár feletti füves területek, tisztások, irtások és füves, ritkás erdők, a —nyomásos gazdálkodás idején a szabadon hagyott ugar, a betakarított termesztett növények helyén (pl. tarló) felburjánzott gaz szolgáltak legelőül. A feudalizmus korában a földesúr és jobbágiai közösen használták a legelőt, s legelőbőség esetén bárki korlátozás nélkül bármennyi állatot hajthatott rá.” (Ortutay Gyula (főszerk) 1980)

Egész éves legeltetés folyt néhány alföldi legelőkön, amit *vándorpásztorkodás*nak neveznek, mivel a vegetáció változásához igazodva haladtak tovább olyan területekre, ahol a legelő jóságok tudtak még mit enni. Legelő járások a különböző állatfajok szerint a 18. századtól vannak, pl. marhajárás a ceglédi területen is látható az 1881-es kataszteri térképen *„Tehén járás a Kőrösi kapunál”* felirattal.

Az alföldi településeken, melyeknek nagyobb határai voltak, kettős rendszert alkalmaztak a legelők hasznosítását illetően. A településhez közel lévő területeken azokat az állatokat legeltették, melyeket naponta ki- és behajtottak (pl. csorda, csürhe, néhol a fejős juhnyájak). Ez volt a *belső legelő*. A távolabbi területekre, azaz a *külső legelőre*, a már tenyésztésre szolgáló jószágok kerültek (gulya, ménes, konda és a meddő juhnyáj).

A hagyományos gazdálkodás idején a legeltetésnek volt egy éves rendje évszakokra lebontva. Tavasszal kezdődött a *kiverés*, ami leginkább áprilisban ment végbe, ilyenkor az állatokat kihajtották a gyepekre, valamint az ugaron lévő szántóföldekre, így a felburjánzott növényzetet tudták lelegelni. Nyáron, július közepe és augusztus eleje között a gabonatarlókat legeltették, ez volt a *tarlószabadulás*. Majd ősszel a megújult gyepek és a határ egyéb „tarlói” (káposztaföld, kukoricaföld stb.) és a felszabadított kaszálók szolgáltak legelőül. Nemzeti Néprajzi Lexikon (1980) alapján.

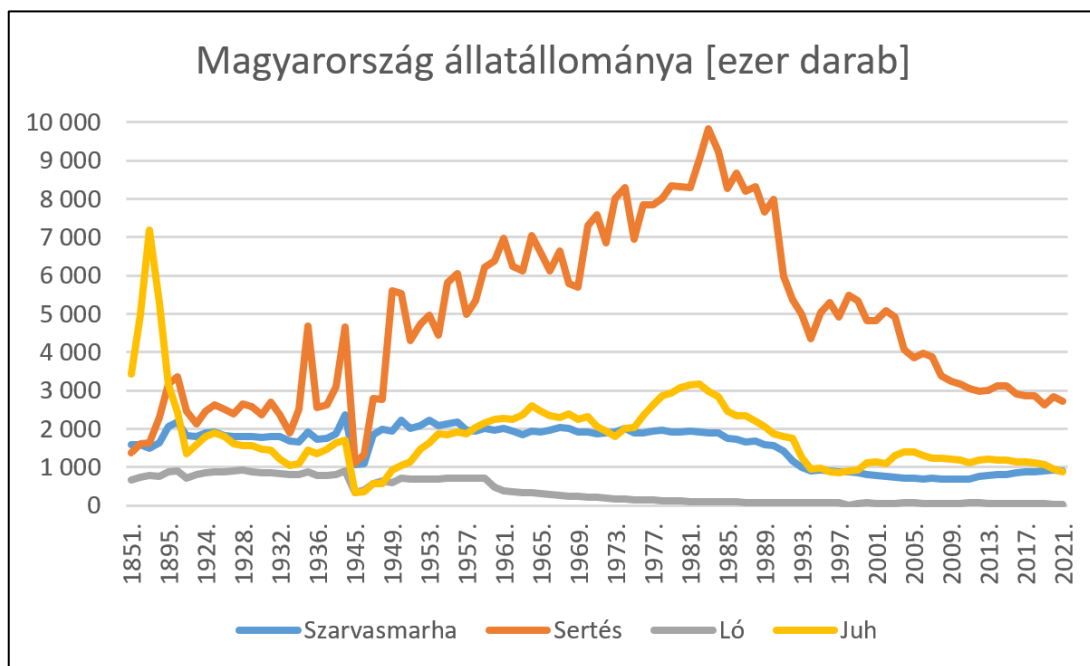
A rétnek is van több fajtája, alapesetben azt nevezik *rétnek* ami évente többszöri, rendszeres kaszálás alatt áll. A *kaszáló* olyan rét, amelyet évente csak egyszer lehet kaszálni, egyébként legelőként hasznosítható.

3.2. Legeltetés története Magyarországon

A magyarok történelmében meghatározó szerepet tölt be az állattenyésztés, ami már a honfoglalás előtt is jelen volt a népünk életében. A Kárpát-medence kedvező adottságai tették lehetővé az állattartást elődjainknek. A különböző legelő állatokat más-más területeken legeltették, igényeikhez mérten. Az alföld legelőin leginkább magyar szürke marhákat lehetett látni -ahogy ma is a Hortobágyon-, míg a juhokat a dombvidékeken legeltették. Az üde élőhelyeken, mint a folyók árterein és tölgyerdőkben sertéseket tartottak, számukra ezek a területek a legmegfelelőbbek táplálék szempontjából. (Dr. Póti Péter, 2009)

A legeltetett állatok a következők: szarvasmarha, juh, kecske, ló, sertés, bivaly, szamár, őszvér. Ezek közül mind a mai napig legeltetik az összeset, bár már jóval kisebb mértékben. Az 1. ábrán látható Magyarország állatállományainak változásai 1851 és 2021 között, a főbb legelő állatokról (INT-1). Ezek nem csupán a legeltetett állatok, beletartoznak a telephelyen takarmányozott állatok is. A grafikonon észrevehető, hogy a szarvasmarhák, juhok és a lovak száma az elmúlt 170 év óta kisebb nagyobb kiugrásokkal, de csökkenő tendenciát mutat. A sertések számában egy erőteljes

növekedés látható 1983-ig, majd onnantól kezdve egy hirtelen csökkenés, de még így is több a darabszám a 2021-es évben, mint a vizsgált időintervallum elején, 1851-ben. A diagram kezdetén a juhállomány több mint 7 millió, ami a jelenlegi állapotban ennek a darabszámnak nagyjából a 15 %-a. Ez is mutatja, hogy a juhászkodás milyen nagy mértékben tűnik el hazánkban.

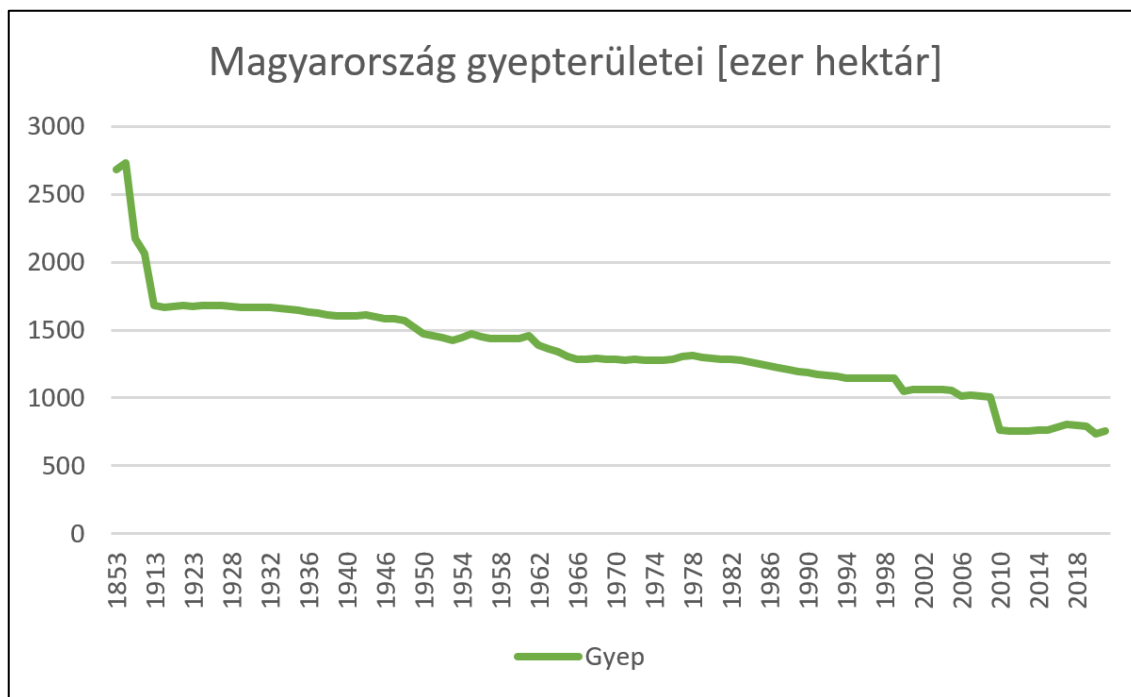

1. ábra: Magyarország állatállománya 1851-2021 között (INT-1)

Ezzel egyidejűleg a gyepek kiterjedése is közel harmadára csökkent 1851 óta a KSH adatai alapján. (INT-1) A csökkenést több tényező is okozza, amit Vinczeff (2005) Legeltessünk? című cikkében fogalmazott meg.

- Növekedett a szántók kiterjedése többnyire a gyepek rovására, melyre a mezőgazdasági termékeket feldolgozó iparnak egyre nagyobb szüksége volt, ezzel együtt csökkentek a gyepek területei.
- Úgy gondolták, hogy a szarvasmarha-tartásra hazánkban már nincs szüksége, mivel az ausztriai hegyvidékről importált marhahússal ellátják az országot.
- Pásztorainkat szigorú szabályokkal terhelték: különleges, messziről felismerhető öltözetet, valamint kalapot kellett viselniük, amik megszegése súlyos következményeket vont magával, például börtönbüntetés vagy akár kivégzés. Emiatt a pásztorok nagyrésze elkezdett más foglalkozást keresni, vagy kivándorolt Kanadába.

- Ezután a régi pásztorok helyébe állatterelők kerültek, akik nem ismerték a pásztorkodás művészetét, így nem megfelelően használták a legelőket, vagy túlterhelték, vagy elhanyagolták.

2. ábra: Magyarország gyepterületei hektárban 1853-2021 között (INT-1)

A 2. ábra grafikonján látható, hogy milyen mértékben csökkent a gyepek területe, ami először nagyrészt a trianoni területátcsatolás miatt következett be, ekkor hazánk elvesztette értékes gyepterületeinek majdnem a felét. Ezután egy lassú, de folyamatos csökkenő tendenciát mutató hanyatlás látható egészen napjainkig, ami valószínűleg a jövőben tovább fog csökkenni az eddigi tapasztalatok alapján, amennyiben nem változtatunk a természet felé való viszonyulásunkon.

A legelők értékei

„Vigyáznunk kell a természetes gyepeink értékes növényeire, mert azok utódainknak is tulajdona.” (Viczeffy 2006)

A gyepeket három csoportra lehet osztani, a kaszálással fenntartott és a legeltetéssel fenntartott, valamint az egyáltalán nem használt gyepek. Ezek közül a legnagyobb százalékban, körülbelül a felét legeltetésre használják, kaszálónak 20 %-át, a maradék 30 %-ot pedig nem használják semmire. Sajnálatos módon a legeltetett és kaszált gyepek

aránya folyamatosan csökken, és egyre nagyobb a kihasználatlan területek kiterjedése. (INT-4) Azok a gyepek, amelyek legeltetés alatt állnak, sokkal diverzebbek, mivel nincs lehetősége az erőteljesebben terjeszkedő, esetleg invazív fajoknak elterjednie. Ez viszont csak akkor teljesül, ha a területhez képest megfelelő arányú jószág veszi igénybe. Az állatok legeltetésével a talaj tápanyagtartalma is javul, a belekerülő szerves trágya által, így emiatt is pozitív hatású a gyepek számára ez a fajta fenntartás.

A legeltetéshez köthető védett kultúrtörténeti értékek az egyedi tájértékek: gémeskutak, itatók, szoliter fák, facsoportok, hajtóutak, valamint a Szent Vendel szobrok, melyek az ország számos pontján megtalálhatók és a pásztorok védőszentjét ábrázolják (pl. 3. ábra).

3. ábra: Szent Vendel barokk homokkő szobra Etyeken (INT-14)

3.3. Gyepterületek természetvédelmi jelentősége

Az ország területének csekély részét, csak 12 %-át alkotja gyepek, aminek nagyrésze sajnos gyenge termőképességű. Bár hazánk védett területeinek negyede gyepek, értékük nagyon fontos számunkra, és érdekünk, hogy védelmünkkel fenntartsuk ezeket a területeket. A rét, legelő, mint történeti tájkarakter, fontos része a magyar kultúrának. Az alföldi puszták, gémeskutak természeti értékek, hordozzák a történeteket és a megmaradt tanyák tarják fenn a hagyományt.

Természeti védeltséget tekintve hazánkban több védett legelő is található, melyek két féle védeltségi szintbe sorolhatóak: országos jelentőségű és helyi jelentőségű. Összesen 31 darab védeltség alatt álló legelő van (1. táblázat), ebből 11 országos jelentőségű, 20 terület pedig helyi jelentőségű (INT-5). A legjelentősebb védett legelők a Hortobágyi Nemzeti Park területén találhatóak, melyek évszázadokon keresztül közlegelőként funkcionáltak. Szürkemarhák legeltetésére használták a hortobágyi pusztát, valamint mind a mai napig erre használják ezt az értékes területet. A 16. századról olyan feljegyzés található, hogy 10 ezer szürkemarha legelt a Hortobágyon. (Bede 2015).

	Név	Település	Védeltségi szint	Védelmi kategória
1	Akácás-legelő	Szőkéd	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
2	Bátorligeti-legelő természetvédelmi terület	Bátorliget	országos jelentőségű, egyedi	természetvédelmi terület
3	Bihari-legelő természetvédelmi terület	Berettyóújfalú, Váncsod	országos jelentőségű, egyedi	természetvédelmi terület
4	Csokonyavisontai fás legelő természetvédelmi terület	Csokonyavisonta	országos jelentőségű, egyedi	természetvédelmi terület
5	Dénesfai fás legelő	Dénesfa	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
6	Erdőbényei fás legelő Természetvédelmi Terület	Erdőbénye	országos jelentőségű, egyedi	természetvédelmi terület
7	Fás legelő	Péterhida	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
8	Fás legelő	Nagyrécsa	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
9	Fás legelő	Kerkafalva	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
10	Gulya-legelő ősgyep	Körösladány	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
11	Hegyeskei borókás legelő	Mátranovák	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
12	Hencidai-legelő	Hencida	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
13	Homokmégyi Örjegi-legelő	Homokmégy	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
14	Keszűi fás legelő	Keszű	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
15	Kutasi Keréki-legelő	Kutas	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
16	Legelő	Csömör	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
17	Legelő-erdő	Tótszentgyörgy	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
18	Lókúti legelő földtani alapszelvény természeti emlék	Lókút	országos jelentőségű, egyedi	természeti emlék
19	Márianosztrai hagyásfás legelő	Márianosztra	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
20	Márházapusztai fás legelő természetvédelmi terület	Bátonyterenye, Nagykeresztúr, Salgótarján	országos jelentőségű, egyedi	természetvédelmi terület
21	Nagybajomi fás legelő	Nagybajom	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
22	Olaszfalui fás legelő	Olaszfalu	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
23	Orondi-legelő és környéke	Csákberey	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
24	Patapoklosi, Fás legelő	Patapoklosi	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
25	Pogácsa-legelő természetvédelmi terület	Csákvár, Zámoly	országos jelentőségű, egyedi	természetvédelmi terület
26	Sóstó-legelő Természetvédelmi Terület	Abaújkér, Gibárt	országos jelentőségű, egyedi	természetvédelmi terület
27	Szakadati-legelő természetvédelmi terület	Szakadát	országos jelentőségű, egyedi	természetvédelmi terület
28	Szikszói Malom pásti legelő	Szikszó	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület
29	Tardi-legelő Természetvédelmi Terület	Tard	országos jelentőségű, egyedi	természetvédelmi terület
30	Turai-legelő természetvédelmi terület	Tura	országos jelentőségű, egyedi	természetvédelmi terület
31	Vácrátóti Nyilas-legelő	Vácrátót	helyi jelentőségű	természetvédelmi terület

1. táblázat: Védett legelők Magyarországon (INT-5)

A táblázat felsorolásában több fás legelő is látható, mint védett terület, mivel a mostani időkben rendkívül lecsökkentek a fás legelők területei, éppen ezért kerültek védelem alá a megmaradt, nyilvántartott területek.

Milyen területeken érdemes gyepeket kialakítani? Legnagyobb veszélyeztetettsége a gyepeknek a meredek lejtők, aminek ha a mértéke túl nagy, akkor talajerózió alakulhat ki. Ezért a következő kitételeket fontos betartani, ha északi kitettségű lejtőről van szó akkor ne haladja meg a 35%-ot, ilyen mértékű meredekségen tilos legeltetni. Déli kitettségű lejtőkön ugyanez az érték nem haladhatja meg a 20 %-ot. A sűrű növényzetű gyepek érdesítik a felszínt, így nagyobb csapadékok idején sem engedi erodálódni a talajt. (Valánszki 2021a)

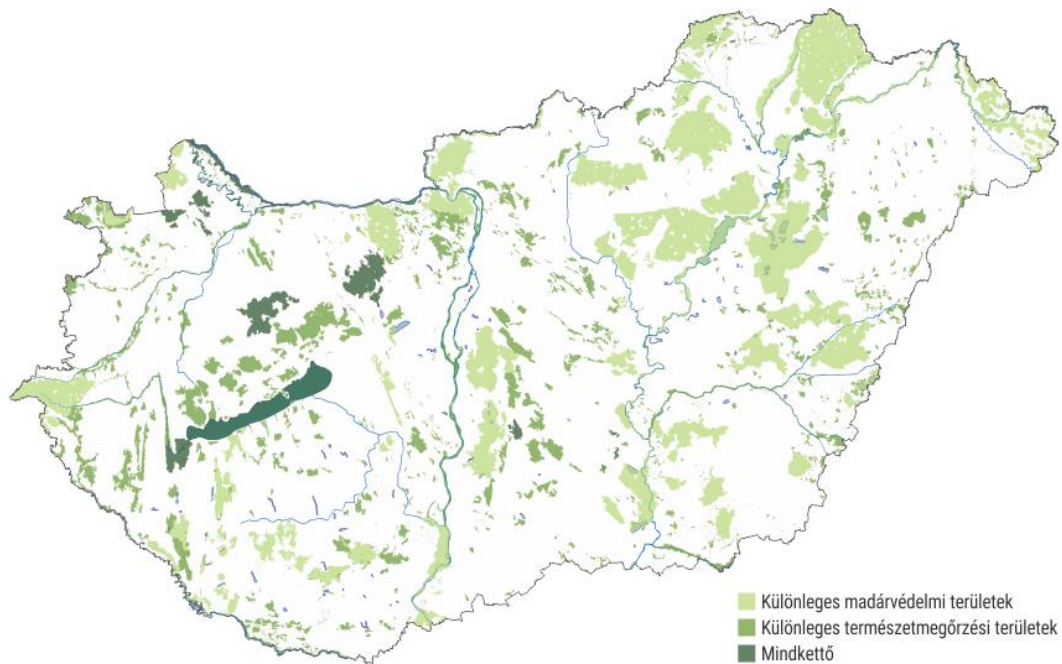
Az Európai Unió is fontos célnak tekinti a gyepek védelmét és fenntartását, ezért támogatásokat írt elő. Egyik ilyen támogatás az agrárgazdasági célok költségvetési támogatásáról szóló 3/1997 (I.18.) FM rendelet, amely pályázat alapján vehető igénybe. A már meglévő legelővédő erdősávok, vonalas elemek mentén, például utak, vasutak, csatornák, vízfolyások mentén és a települések bel- és külterületein elhelyezkedő erdősávokra vonatkoznak, illetve a talaj és egyéb védelmek érdekében tervezett erdősávok kivitelezését is támogatják, ezzel is növelve az értékes szegélyek növelését. A legelővédő erdősáv, mint fás ökotón célja a talajvédő hatáson túl a fűtermesztés fokozása és a szakaszos legeltetés elősegítése is. A mezővédő sávokhoz hasonló tervezési szempontokat kell figyelembe venni, de a legelővédő erdősávoknál kisebb távolságra is telepíthetők egymástól a távok, mivel a legelőparcellák kisebbek, mint a szántóföldek. (Valánszki 2021b)

A Natura 2000 támogatás

A Natura 2000 hálózat (4. ábra) az Európai Unió által létrehozott európai ökológiai hálózat. Biztosítja a vadon élő állatok és növények, valamint a közösségi jelentőségű természetes élőhelytípusok védelmén keresztül a biológiai diverzitás megóvását és elősegíti a kedvező természetvédelmi helyzetük fenntartását, illetve helyreállítását. Hazánkban a Natura hálózat gyeppel hasznosított területeire a Natura 2000 gyepterületek fenntartásának földhasználati szabályairól szóló 269/2007. (X. 18.) Korm. rendelet szerint különleges földhasználati előírások vonatkoznak, amik betartása plusz kiadást, és bevételkiesést okoznak a gazdálkodóknak.

A támogatás célja a fenti jogszabályi előírások betartásából származó többletköltség, valamint bevételkiesés kiegyenlítése a kapcsolódó gazdálkodók számára.

A támogatásra azon gazdálkodók jogosultak, akik a meghatározott kitételeket betartják. A területek 1 hektártól támogathatóak, valamint a már meghatározott Natura 2000 területekre kell esniük az igényelt terület legalább 50 %-ának. A területet csak gyeppé lehet hasznosítani, kaszáló, rét vagy legelő formájában. (INT-16)

4. ábra: Natura 2000 területek Magyarországon (INT-1)

A természetvédelemben is megjelenik a legeltetés, mint természetkímélő kezelés, csökkentve a gyomirtók és más környezetszennyező szerek használatát. Folyamatos legeltetéssel fenntarthatóak az ártéri területek vagy más kisebb-nagyobb kiterjedésű gyepek, ahol lehetőség van legeltetésre. Fontos, hogy mindig a terület nagyságához mérten megfelelő mennyiségű, de inkább a minimum számú állatot engedjék legelni a kiválasztott területeken, hiszen, ha ez nincs figyelembe véve, könnyen bekövetkezhet a túllegeltetés jelensége. Viszont nem csak fenntartásra, de a talaj feljavítására is alkalmazható a legeltetés, mivel közben rengeteg szervesanyag kerül a földbe, ami segít a leromlott területek rekonstrukciójában.

3.4. Legeltetéssel kapcsolatos hagyományok, szellemi örökség őrzése

Hortobágy

A Hortobágyi puszta a legeltetés eredményeképpen létrejött történeti táj, mely világörökségi védettség alatt áll. A világörökségi védelem célja a táj kultúrtörténeti és szellemi örökségének megőrzése, a több ezer éves hagyományos tájhasználatok fenntartása. (INT-19) Az ország legnagyobb, gulyáját legeltetik itt, ami mintegy 2800 szürkemarkarhából áll (5. ábra). A Hortobágyon, a Nemzeti Park által kezelt kilencezer hektáros területén, a teljes puszta területének csaknem tíz százalékán legelnek a jószágok. A szürkemarkarhákhoz rackajuhok és nóniusz lovak társulnak a legelőre.

5. ábra: Hortobágyi szürkemarkarhák (készítette: Fige István)

A hortobágyi legelők igen jó tápanyaggal rendelkeznek, akár még a száraz időszakokban is képesek az állatok igényeit kielégíteni.

Az április 24-ei Szent György nap a tavasz kezdetét jelzi, de egyaránt a római korig visszavezethető pásztorünnep kezdetét is. (6. ábra) Ugyanis

ekkor hajtják ki minden évben a pásztorok a legelő nyáját, amit majd őszig kint tartanak. Ekkor fogadták fel a pásztorokat, béreseket a juhászkodásra.

A Palilia elnevezésű tisztuló és engesztelő ünnepet eredetileg Pales, a latinus pásztorok felfogása szerint a nyájak szaporaságáért és egészségéért felelős, a pásztorok, és a mezőgazdák patrónájának tartott istennő tiszteletére rendezték meg.

A néphagyományokhoz híven használt vessző, a babonák szerint nagy jelentőséggel bírt. Ugyanis a kihajtáskor ezzel terelték a nyáját, a jószágok gyarapodását segítette a bizonyos ág, amit használtak erre a célra.

Máig nagy hagyománya van a kihajtás ünnepének, kézműves vásárral egybekötve rendezik meg minden évben a híres Kilenclyukú hídnál. (INT-15)

6 ábra: Szent György napi kihajtás (forrás: INT-18)

Országos Gulyásverseny és Pásztortalálkozó

A minden évben Pünkösöd szombatján megrendezésre kerülő Országos Gulyásverseny és Pásztortalálkozó nagy szenzáció hazánk keleti régiójában, de az ország más pontjairól is gyakran jönnek. Ezen a napon gyűlnek össze az egész országból érkező gulyások a hortobágyi Pusztai Állatparkban, hogy a pénteki nap selejtezői után szombaton a legjobbak a nagyközönség előtt is számot adjanak mesterségbeli tudásukról. A versenyszámok a következők: marhakifogás, víz húzás, pányvadobás, gulyásbot és karikás ostor használat. Ezek a gulyások mindennapjában megjelenő tevékenységek. A kétnapos Gulyásverseny záróeseménye minden évben a közönség közös csergetése. (INT-17)

4. Mintaterületek bemutatása

4.1. Cegléről röviden

Cegléd közigazgatásilag Pest vármegyéhez tartozik, az Alföldön található meg. Nevezhető az „Alföld kapujá”-nak is. Az alföldi településekhez hasonlóan nagy alapterületű, jelenleg 24 488 hektár, *népessége* 35 334 fő a KSH 2021-es adatai alapján. Jogállása város, 1364-ben nyilvánították városnak. Neve a cigle, cegle (fűzfajta) szóból ered, ebből is lehet következtetni, hogy mocsaras, vizenyős terület lehetett itt régebben. A történelem során sokszor elpusztították a várost, de mégis mindig benépesült újra, mivel földrajzilag nagyon jó helyen helyezkedik el, bőven volt élelem az itt élő lakosságnak, a rétek nagyon jó legelőül szolgáltak az állatoknak, valamint a magasabban fekvő területek tökéletesen művelhetőek voltak. A lakosság főfoglalkozása a földművelés, állattenyésztés és a halászat volt. (Kolofont József (szerk.) 1931, 445 old)

Cegléd területe a Duna-Tisza síkvidékre esik, azon belül a Gerje-Perje sík és a Pilis-Alpári-homokhát között található. Szinte teljesen sík a domborzata, csak kisebb emelkedések jelennek meg az északi oldalon. Főként szélhordta homokkal és lösziszapos löszös üledékkel fedett. *Talaja* termékeny csernozjom, réti csernozjom, illetve futóhomok. A száraz meleg éghajlat határozza meg a mezőgazdasági termelés lehetőségét is.

A terület *éghajlatára* jellemző a mérsékelt meleg és a meleg száraz típus közötti átmenet. Száraz, gyér lefolyású, erősen vízhiányos. A területen található vízfolyások a Perje-főcsatorna és a Gerje-főcsatorna alsó szakasza, árvíz nagyon ritkán szokott lenni. Talajvíz mennyisége szinte elhanyagolható, 2-4 m mélyen érhető el. Ceglédén hévíz forrás is található, ami 61 °C hőmérsékletű.

Az évi napfénytartam 2040 - 2070 óra, míg az évi középhőmérséklet 10,2 - 10,5 °C, az abszolút hőmérsékleti maximumok átlaga 34 - 34,3 °C és az abszolút hőmérsékleti minimumok átlaga -17 °C körül van. A csapadék évi összege 520 - 540 mm. Az uralkodó szélirány Ény-i (K-DK-i őszele) és az átlagsebessége 2,5 - 3 m/s. (Dövényi, 2010)

A *növényzet* jellemzően ültetett fákból áll (pl. akác, nyár), nem maradt már érintetlen terület. Természetvédelmi terület is található Cegléd határán belül, neve a Ceglédi-rét. A következő növények találhatóak itt: pókbangó, mocsári kosbor és réti kardvirág. (Surányi

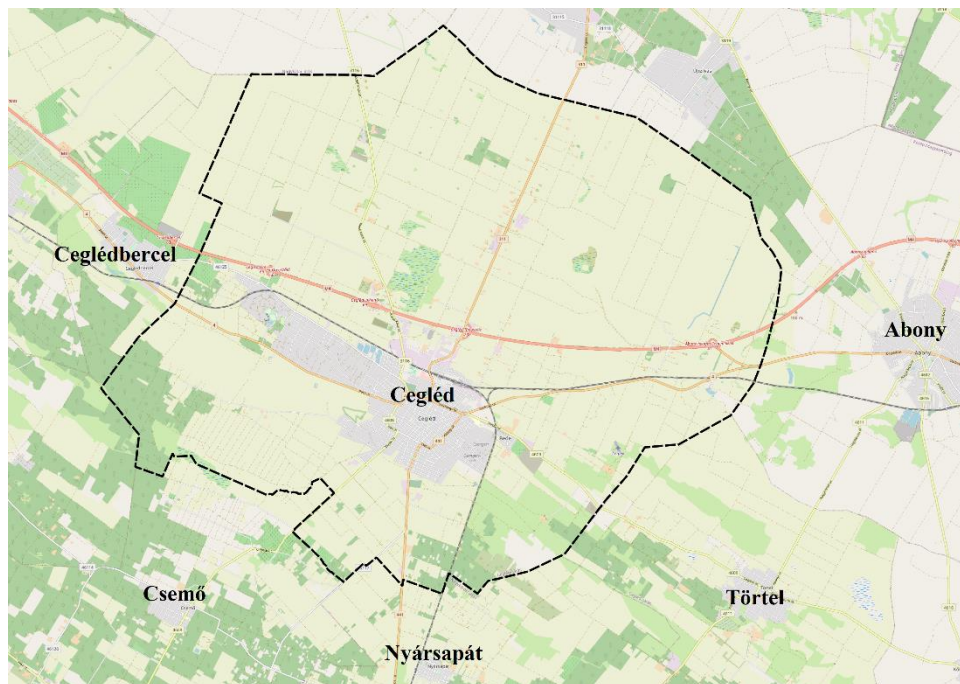
Dezső, 1992) Ezt a területet legelőként is hasznosítják, a természetvédelmi program keretein belül, így stabilizálják a gyepszukcessziót. (Dövényi, 2010) Özönnövényekből többféle faj is található a város határán belül, például zöld juhar (*Acer negundo*), bálványfa (*Ailanthus altissima*), gyalogakác (*Amorpha fruticosa*), selyemkóró (*Asclepias syriaca*), kései meggy (*Prunus serotina*), akác (*Robinia pseudoacacia*), aranyvessző fajok (*Solidago ssp.*).

Területhasználata legnagyobb százalékban szántó, a természetes erdőket is ezek váltották fel. Így emiatt nagyon kevés részen található meg erdő a területen, azok is leginkább ültetvényerdők. Második legnagyobb részarányban a gyepes felületek alkotják a területet, ami rét és legelő formájában jelenik meg. Vízfelülete szintén kisebb arányban látható, viszont több mesterséges halastó létesült Cegléd északi részén, valamint a múltból fennmaradt nádas és vizenyős területek is megtalálhatóak.

4.2. Lehatárolás

A lehatároláshoz Cegléd közigazgatási körvonalát választottam, így kaptam meg a 7. ábrán látható mintaterületet, a továbbiakban erre fogok utalni, amikor mintaterületről írok. Cegléd nagy kiterjedése miatt összesen 8 szomszédos települése van. Északon határolja Tápiószentmárton, Tápiószőlős és Újszilvás, majd kelet felől Abony, dél felé haladva Törtel és Nyársapát. Ezután Csemő délnyugat felé, míg nyugatról Ceglédbercel. Cegléd külterülete lényegesen nagyobb, mint a belterület, jelentős mértékben rendelkezik dűlőkkel, tanyákkal, melyek sokszor közelebb helyezkednek el a környező falukhoz, mint Cegléd központjához. Viszont, mint a Ceglédi kistérség székhelye, nagy jelentőséggel bír a környéken lévő tanyák számára.

Kutatásomban a megvizsgált legelőkön kívül kettő állattartó telephelyet mértem fel, a terület két egymástól távol eső részén, amelyek elhelyezkedése a 6. számú Tervlapon látható. Ezekről majd a későbbiekben írok részletesebben.

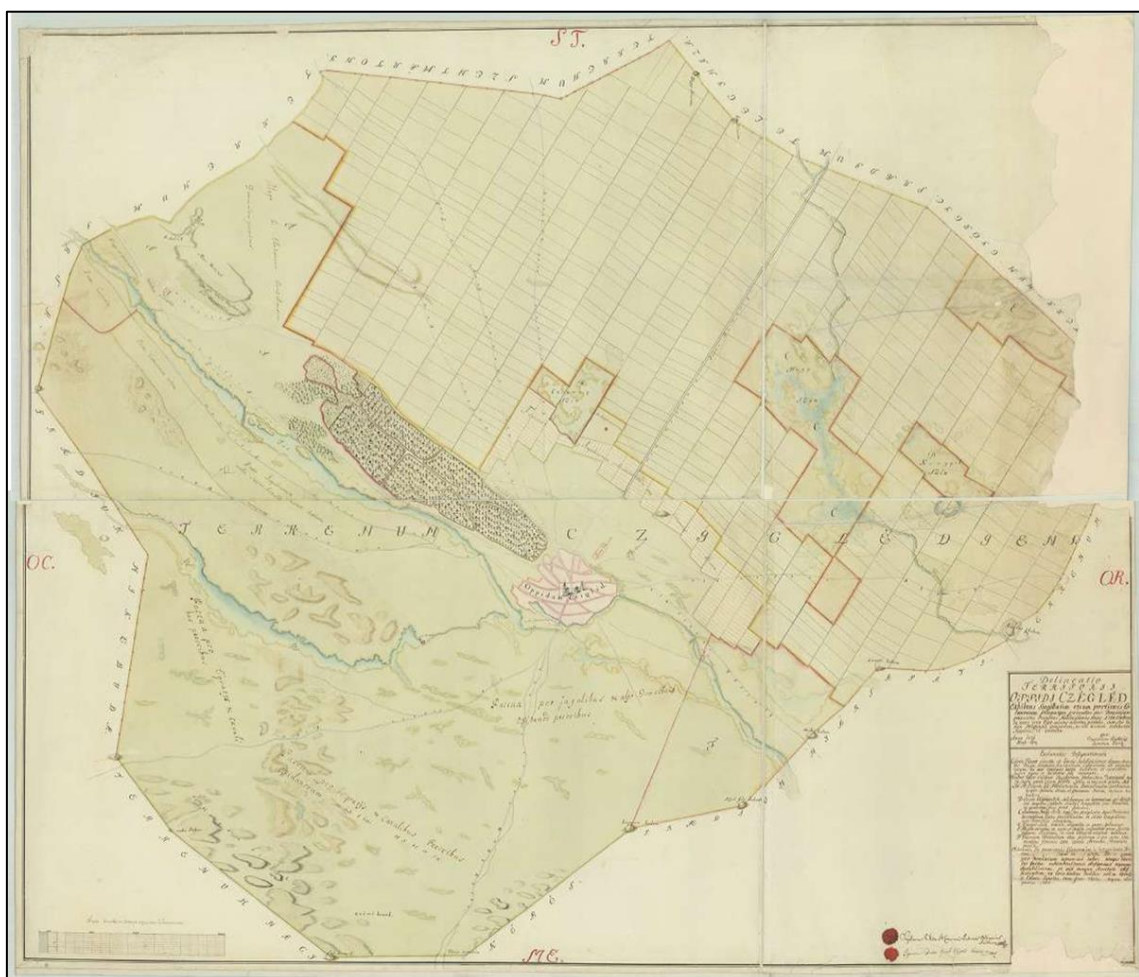

7. ábra: Lehatárolt mintaterület (Saját szerk, alaptérkép: OSM)

5. Táj történeti változások Cegléden gyepek tekintetében

A történeti térképeken 6 időállapotban vizsgáltam a gyepek kiterjedését és azoknak változásait. Ahol a térképi jelölések lehetővé tették, ott külön kezeltem a nedves gyepeket (vizenyős területek), valamint a száraz gyepeket, illetve a kaszálókat (W=Weide) és a legelőket (H=Huttenweide). A térképeken jelöltem a legelőkhöz kapcsolódó pontszerű történeti tájelemeket is, például szoliter fákat, gémeskutakat, kutakat, kereszteket.

5.1. Ceglédi gyepek az első katonai felmérés idején (1783)

8. ábra: Cegléd bel- és külterületének mezőgazdasági térképe – 1771 (INT-2, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, leltári szám: S_70_-No._73.)

Cegléd „...határbéli földgye termékeny, szőlők is, mellyek gyenge bort teremnek, legelője elegendő, fája nintsen, de más szép tulajdonságaihoz képest, első Osztálybéli.” – írja Vályi András 1796-ban Magyar országnak leírása című kötetében erről az időszokról. A város külterületét az 8. ábrán látható 1771-es mezőgazdasági térkép (INT-2) is ábrázolja. Látható, hogy kettő nagyobb részre osztja egy északnyugat-délkelet irányú

tengellyel. Az északkeleti oldalon a szántók, és köztük Nagy-szék, Czigány-szék és Kengyel-szék foltjai, a délnyugati oldalon pedig gyepes területek uralkodnak, melyek valószínűleg legeltetésre voltak használva a térképen jelölt három gémeskútból következőképpen.

Rátérve az 1783-ban készült első katonai felmérésre – amelynek digitalizálást követő feldolgozása az 1. számú tervlapon látható -, ezen a térképen valószínűleg még nem pontosan jelölték a területhasználatokat. A lakott, beépített terület egyértelműen látható a lehatárolás közepén, körbeülve a városi legelőkkel. Ezen kívül a gyepes területek kisebb-nagyobb foltokban megjelennek a közigazgatási határ teljes területén eloszlva, de délen sokkal jelentősebben. A gyepek kiterjedése ezen a felmérésen 25 %-a (6195 hektár) volt a lehatárolt területnek.

Egyedül ezen a térképen jelölték a szoliter fákat, melyek fontosak a legelőállatok és a pásztorok számára, árnyékukkal adnak pihenőhelyet deleléskor, valamint hasznos tájékozódási pontok is voltak a pásztoroknak. A gémeskutak, melyek ma már leginkább csak hagyományörzéseként láthatóak a Hortobágyi pusztákon, már ekkor is jelen voltak hazánkban (9. ábra). A gémeskutak tették lehetővé, hogy a pásztorok hetekre-hónapokra is az állatokat kihajthassák a legelőkre. Ebben az időben 28 gémeskút volt a mintaterületen, melyek háromnegyede a legelőterületeken helyezkedtek el, azokból lehet következtetni, hogy biztosan legelőként hasznosították a gyepeket.

9. ábra: Gémeskút és facsoport az első katonai felmérésről

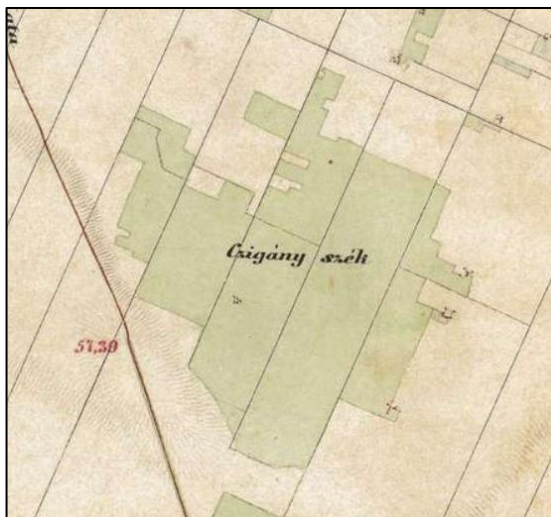
Az első katonai felméréskor készült térképen a kőépítésű tanyák kis piros téglalappal jellettek (10. ábra), míg a kisebb ideiglenes tanyák, melyek a város külterületén helyezkednek el sátorral vannak jelölve. Erről az időszakról nincs sok írott forrás, amiből meg lehet tudni mennyi tanya volt melyek állattartással foglalkoztak, majd csak a későbbi térképeken tüntetik fel a majorokat.

10. ábra: Tanya Cegléd északi részén az első katonai felmérésről

5.2. Ceglédi gyepek a második katonai felmérés idején (1860-61)

A második katonai felmérés időszakában már a gyepek kisebb növekedése látható a 2. számú tervlapon, mivel az összes gyepes terület 6877 hektár, ami 3 %-kal több az előző vizsgálati állapothoz képest (28%). Itt már nagyobb, egybefüggő legelőgyepek alakultak ki a déli, valamint a keleti részekre összpontosulva. A feliratokkal együtt több információt nyújt ez a térkép, mint az előző. A Ceglédi székek nedvesebb területeit leginkább legeltetésre hasznosították, ezek a Nagy szék és a Cigány szék. Jelenleg is védelem alatt állnak az említett területek. (11-12. ábra). A Nagy szék ex lege védetség alatt álló szikes tó, valamint Natura 2000-es terület, míg a Cigány szék szintén Natura 2000-es terület egy kisebb része ex lege szikes tó védetség alatt található.

11. ábra: Cigány szék a második katonai felmérésen

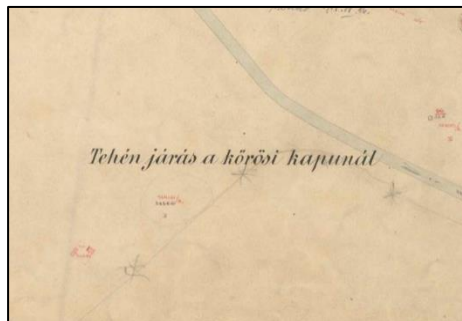
12. ábra: Nagy szék a második katonai felmérésen

A pontszerű elemek közül a térképen jelölt gémeskutak száma csökkent, az első katonai felmérésen jelölt 28-ból 17 gémeskút lett, ezek közül sok új jelent meg, csak néhány maradt meg az 1780-as évekből. Itt már egyértelműen látszik, hogy a gémeskutak a legelőkön belül helyezkednek el, oda tartoznak.

Fényes Elek 1851-es leírásában említi Cegléd nagyterjedésű homokos területeit, de ezzel ellentétben a jó fekete földes szántóföldjeit is dicséri, melyek bőterműek. Emellett gyepterületeiről is számszerűen ír, mégpedig 29.000 hold (~16.700 hektár) legelőterületről, ami még nincs elkülönítve, hogy mennyi belőle a tényleges legeltetésre használt és mennyi a kaszáló.

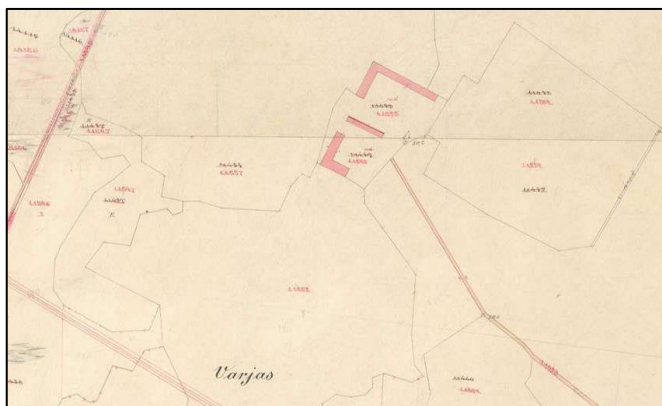
5.3. Ceglédi gyepek a harmadik katonai/kataszteri felmérés idején (1883)

Az 1883-ban készült Habsburg birodalom kataszteri térképén (3. tervlap) mivel már elkülöníthető a rét és a legelő, így csak a legelőket jelöltem. A jelenlegi legelők (lásd: 6. tervlap) adataihoz viszonyítva, ahol szintűgy külön vettem a legelőket, több mint a fele maradt meg az 1883-ban lévő állapothoz képest. A teljes területnek csupán a 9 %-át mutatja a kataszteri térkép kaszálórétnek, valamint legelőnek, ez 2263 hektár.

13. ábra: "Tehén járás a körösi kapunál" felirat a kataszteri térképen

A gémeskutak száma szinte változatlan, 1-gyel csökkent, így lett 16 darab. Viszont ezek új helyen lettek kialakítva, nincsenek átfedések a második katonai felmérésen látható gémeskutakkal. A térkép feliratokból látható a tehenek kihajtási útvonala (13. ábra), ami a lakott területtől délnyugatra található. Valamint a majorok is fel vannak tüntetve, pl. a Varjas puszta (14. ábra), és a Telelő major (15. ábra).

14. ábra: Varjas puszta a kataszteri térképen

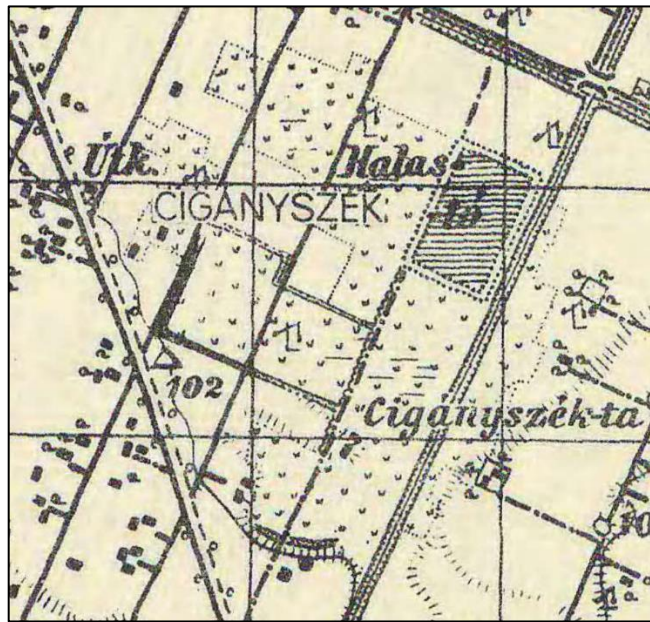

15. ábra: Telelő major a kataszteri térképen

Ezekhez a majorokhoz istállók és kiterjedt legelők tartoztak, ahol a major állatait tudták legeltetni. Később bérbe adták a majorokat, így egy-egy időszakra más használhatta (Hídvégi 1983).

5.4. Ceglédi gyepek az 1941-es katonai felmérés idején

Az 1941-es katonai felmérés alapján készített 4. tervlapon a gyepes területek aránya 12 % - azaz 2924 hektár – a lehatárolt területéhez viszonyítva, ami jelentős csökkenés a II. katonai térképen jelölt gyepek kiterjedéséhez képest. A Cigány széki legelő területe is csökkent az 1934-ben még csak tervezett halastó kialakításával (Ceglédi Közlöny 1934). Mivel a Cigány szék legelője szárazon nem volt jó minőségű, így az öntözést egy halastó kialakításával szerették volna megoldani, ami teljesült is ahogy a térképen látható (16. ábra).

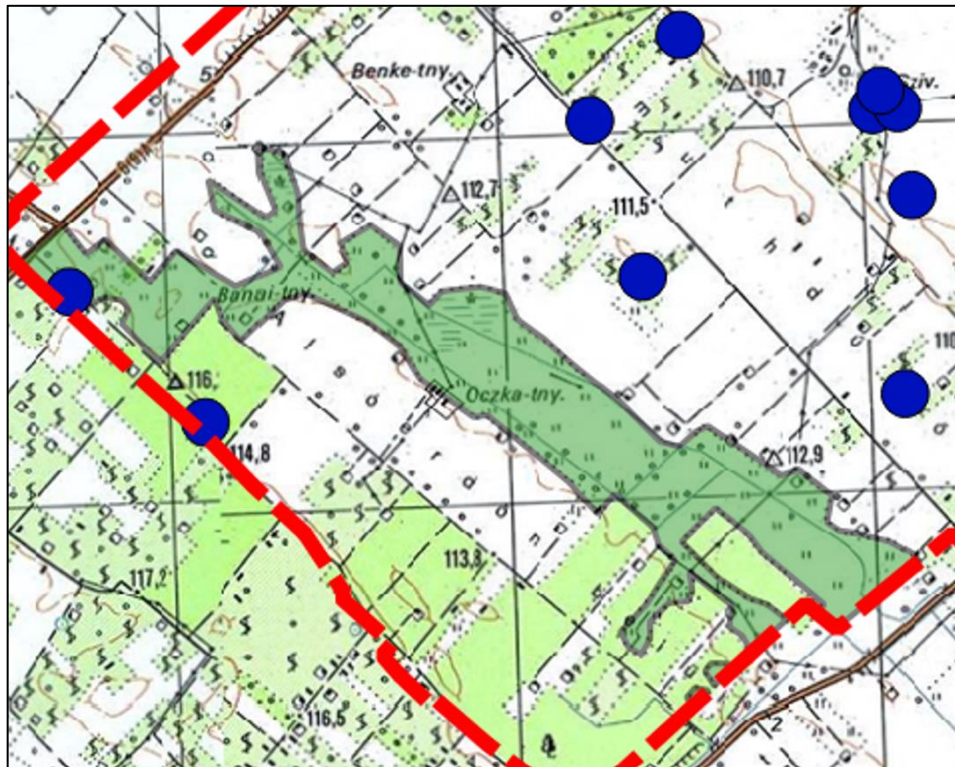

16. ábra: Cigányszék az 1941-es katonai térképen

A gémeskutak számánál egy nagyobb növekedés látható, összesen 153 gémeskút van jelölve a térképen, azonban ezek túlnyomó része a tanyákhoz tartozott. Viszont az előző időszakhoz képest nem tűntek el kutak, csak újak jelentek meg. A korábban már meglévő majorok is maradtak továbbra is, ezekben mind legfőképp szarvasmarhákat tartottak.

5.5. Ceglédi gyepek az 1984-94-es topográfiai felmérés idején

Az 1984-94-es topográfiai térképről készült 5. tervlapon a legelőgyepek területe 3976 hektár, ami 4 %-kal több a legutóbbi vizsgált időpont területeihez képest, így újra növekedés állapítható meg. Délen Zöldhalom irányába újabb tanyák alakultak ki hozzá tartozó legelőkkel: Banai-tanya, Oczka-tanya (17. ábra).

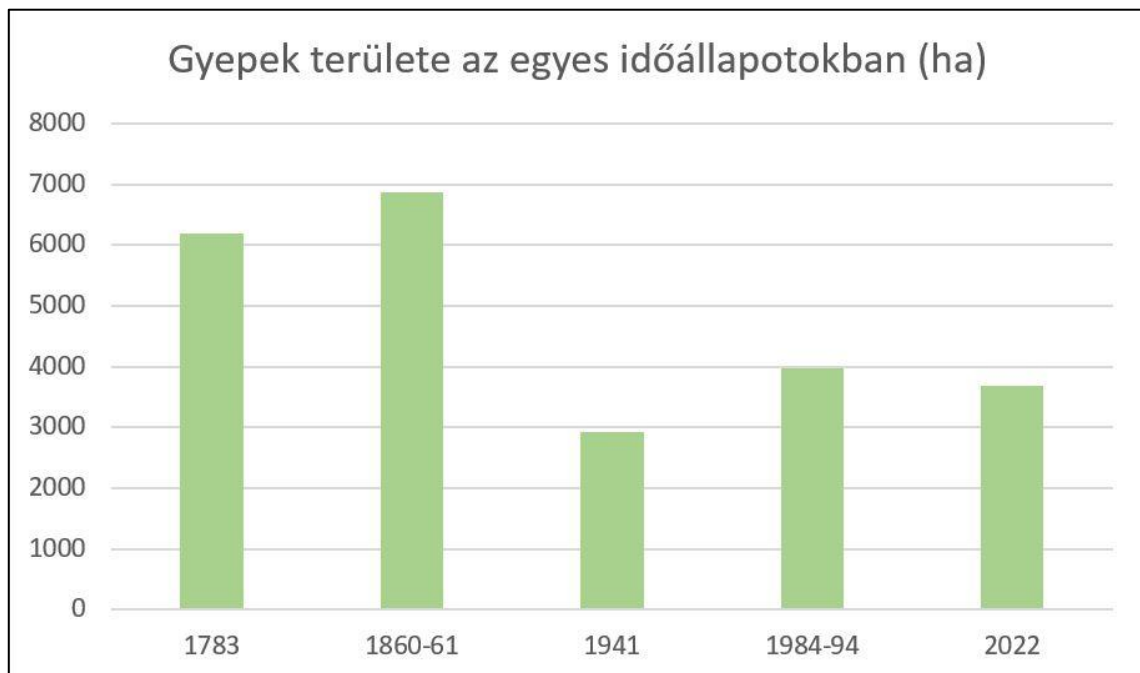
17. ábra: Részlet az 5. számú tervlapról

A gémeskutak számánál csökkenés látható, 153-ról 40-re csökkent, valamint 4 darab artézi kút jelent meg a területen.

5.6. A történeti térképek összevetése, állandósult és változókéony legelőgyepek

5.6.1. Gyepek változása 1783-tól napjainkig

A történeti térképeken megvizsgált gyepes területeket, valamint a jelenlegi helyzetet is felmérve (lásd 6. fejezetben) hat tervlapot készítettem kiemelve a legelőként és a kaszálóként hasznosított gyepeket. Ebből viszont csak öt időszakot vettem össze, mivel az adatok így nyújtanak reális változásokat. A gyepterületek változásának tendenciáját a 18. ábrán látható diagram foglalja össze. A diagramról leolvasható, hogy a gyepek drasztikusan csökkentek a vizsgált időszakokon keresztül és a 2022-es állapotra már csak a fele maradt meg az 1783-ban felmért gyepekhez képest.

18. ábra: Legelőgyepek területe változása Cegléden 1783-tól napjainkig

5.6.2. Gyepek változókonysága 1783-tól napjainkig

Térinformatikai módszerekkel összemetszettem, összevetettem az első, a második, az 1941-es katonai felmérésen, a topográfiai térképen és a jelen állapotot ábrázoló tervlapon jelölt gyepes területeket változókonyságuk, illetve stabilitásuk tekintetében (7. tervlap). Olyan módszert választottam, amivel egyszerre bemutatható 1783-tól 2022-ig az összes

valaha volt, kutatással feltárt legelő vagy kaszáló terület. (Mint ahogy kutatásom elején említettem nem minden időállapotban különíthető el e két hasznosítás.)

A rétegek egymásra vetítése után 4 féle kategóriát határoztam meg:

1. Stabil/állandósult gyepek
2. Újonnan keletkezett gyepek
3. Többször változott gyepek
4. Eltűnt gyepek.

Stabil/állandósult gyepeknek neveztem azokat a gyepeket, melyek mind az 5 vizsgált történeti térkép idejében jelen voltak, és még a mai napig jelen vannak. Ezek a legértékesebb, legstabilabb gyepek, ide tartozik a Ceglédi-rét országos jelentőségű természetvédelmi terület is, valamint a Ceglédi székek is (Cigány-szék, Nagy-szék).

Újonnan keletkezett gyepek azok, melyek az 4 történeti térképen még nem voltak jelen, viszont jelenleg már legelőként funkcionálnak (tehát a topográfiai térkép készítése – 1984-1994 óta – létesültek). Ezekből van a legkevesebb területileg. A legfrissebben kialakult legelőként használt területek tartoznak ide, amiből látszik, hogy még nincsen teljesen eltűnve a legeltetés, keresnek újabb helyeket, ahol az állattartók legeltetni tudják jószágaikat.

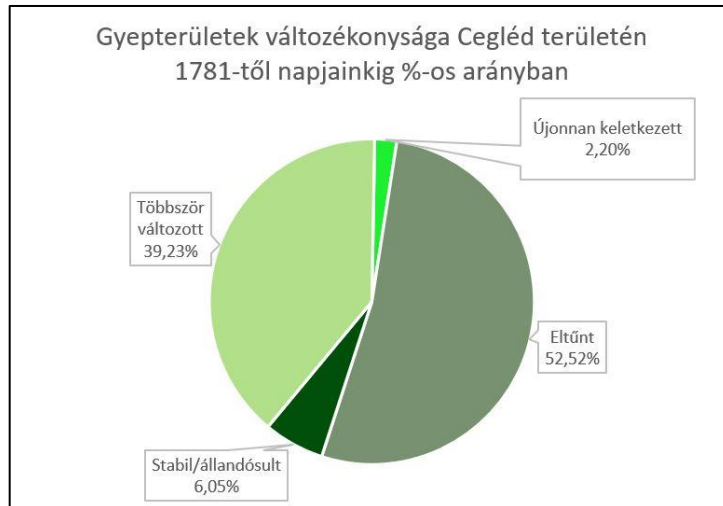
Többször változott gyepeknek neveztem el azokat a gyepeket, amelyek a történeti térképeken jelen voltak, de nem mindegyik időszakban, viszont a jelenlegi állapotban nincsenek meg. Ebbe a kategóriába csoportosítható gyepek gyakran az időszakos szárazság miatt ingadoztak, a gyepek kiterjedésének apróbb „elvándorlásával” változtak vagy az állattartás megszűnésével kerültek ki a gyepek közül.

Az *eltűnt gyepek* csoportba tartoznak azok a gyepek, amelyek csak egy történeti időszakban voltak jelen, de azóta már nincsenek, más területhasználatúvá alakultak át. Leggyakrabban a város terjeszkedése miatt beépültek. Viszont a katonai felvételek pontatlan

Az elemzés eredményét a 19. ábra és a 7. tervlap foglalja össze.

A vizsgált terület gyepeinek területe látható 5 kiválasztott időpontban, amiket az előző fejezetekben taglaltam. A legértékesebb és legritkább meghatározásba tartozó gyepek, a stabil gyepek, amelyek a lehatárolt területemen igen kis kiterjedéssel, mindössze 2,38 %-os területi aránnyal találhatók, ez a valaha volt gyepeknek, illetve legelőterületeknek mindössze töredéke. Ezek közé tartozik Cegléd egyik védett területe is a Ceglédi-rét.

Az 5 időpont gyepeit összevéve, az összes valaha volt vagy még most is gyepként hasznosított területet használtam teljes területnek a 19. ábra kördiagramjában, és azon belül a 4 elkülönített csoportról készítettem százalékos arányokat. A legnagyobb arányban (52,52%) az eltűnt gyepek fordulnak elő, ezek nagyrésze még az első, valamint a második katonai felmérések idején voltak hasznosítva, azóta területhasználatuk megváltozott, lemorzsolódtak a nagyobb legelők periferiájáról. A többször változott gyepek szintúgy nagy területi aránnyal (39,23 %) rendelkeznek, ami sokszor a művelés megváltoztatásával, városok terjeszkedésével vagy az éghajlat megváltozásával tűntek el, illetve jelentek meg újra. A legrégebb óta fennmaradt stabil gyepek 6,05 %-ban tűnnek fel az összes gyepek közül. Valamint legkisebb mértékben az újonnan keletkezett gyepek területei láthatók (2,2 %).

19. ábra: Gyepterületek változékonysága Cegléd területén 1781-től napjainkig. A 8. tervlap adatai alapján készült százalékos kimutatás a gyepek csoportosításáról

6. Állattartás, rét- és legelőgazdálkodás Cegléden napjainkban (2022)

6.1. Legelőgyepek Cegléden napjainkban

A Cegléd területén található legelőgyepek jelenlegi elhelyezkedését a 6. tervlap mutatja be. Jelenlegi kiterjedésük az összterület mintegy 5,6 %-át teszi ki, azaz 1377 hektár, tehát az összes jelenlegi gyepterület (37 %) kevesebb mint fele gyepterület. Főként a külterületeken helyezkednek el, azokon a területeken, ahol nem alkalmas a talaj szántóföldi kultúra termesztésére. A 6. tervlapon lehatárolt legelők közül a legnagyobb összefüggő terület körülbelül 230 hektár, míg a legkisebb kiterjedésű legelő 6 hektárt sem éri el, ez mutatja, hogy mekkora szórásban láthatóak a területek nagysága. A legelőket a terepbejárásom során készített fényképek mutatják be.

6.2. Állattartás Cegléden napjainkban

Jelenlegi állatállomány mennyiségét és megoszlását a mintaterületen a 2. táblázat foglalja össze:

Település neve	Szarvasmarha-állomány	Sertésállomány	Lóállomány	Juhállomány	Kecske-állomány
Cegléd	6 014	27 490	319	1 490	739

2. táblázat: Cegléd szarvasmarha-, sertés-, ló-, juh-, kecskeállományának darabszáma 2021-ben (INT-1)

A 2. táblázatban a Központi Statisztikai Hivatal 2021-es adatai azt mutatják, hogy Cegléden a legnagyobb állatállomány a sertésekből van, viszont ma már a sertéseket nem legeltetési formában tartják. A legeltetett állatok közül a szarvasmarha darabszáma a legnagyobb, majd a juhok, valamint a kecskék, és végül a lovak következnek.

Állattartó telephelyek:

2022-es állapotról nincs nyilvános számszerű adat az állattartó telepekről.

Viszont a legtöbbet legeltetett állat a szarvasmarha, melyek termékeit fel is dolgozzák helyileg, vagy házhozszállítással árusítják a terméket magánszemélyeknek.

20. ábra: 1-es számú állattartó telep (Saját fotó, 2023.09.07.)

A vizsgált területen 2 szarvasmarha telep található, egy kisebb (20. ábra) és egy nagyobb (21. ábra) állatszámmal rendelkező állomány. A képeken is látszik, hogy leginkább a telepen lévő legelőket használják, de terepbejárásom során a telep közelében is felmértem legelőket, amiket szintúgy szarvasmarha legeltetésre alkalmazznak.

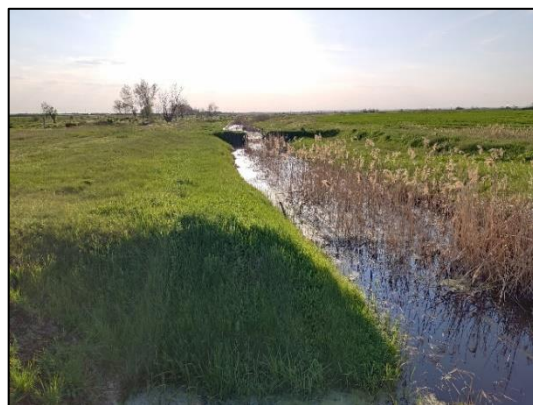
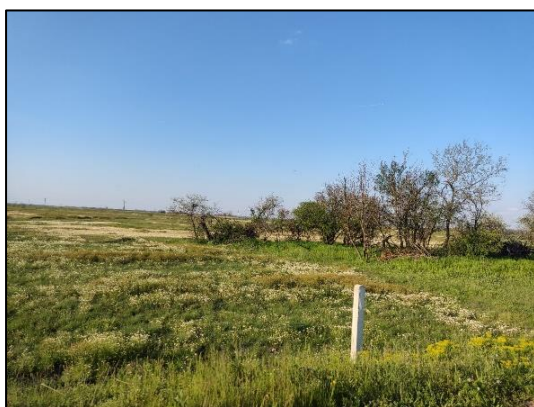
A telephelyek elhelyezkedése a város külterületén található, de még a lakott területhez közeli részen. Az egyik Cegléd északi részén, míg a másik telephely a várostól délkeletre fekszik. (lásd: 6. tervlap)

Mivel a legelők nem alkalmasak az egész éves ellátásra, így szükséges takarmányozást is alkalmazni az állatoknál, ami szintén a képeken láthatók.

21. ábra: 2-es számú állattartó telep (Saját fotó, 2022.01.04.)

A következőkben képekben bemutatom a Cegléd környéki legelők növényzetét, környezetét (a képeket 2023.09.07-én készítettem):

7. Következtetések

7.1 A legelők, mint történeti tájhasználatok értékei és veszélyeztetettségei általánosan

A pásztor szakma kihalásával sok negatívum jelenik meg úgy az állattartás, mint a gyepek számára. Mivel ez egy olyan foglalkozás, amit minden nap, hidegben-melegben, ünnepnapokon egyaránt szükséges ellátni, így nagyon kevés ember vállalkozik erre a 21. században. Ehhez kell egy elhivatottság, állatszeretet és természetszeretet, ami kárpótolja a szabadnapok hiányát. Szenvedély nélkül nem végezhető, és manapság ez az, ami hiányzik, hogy kitanulják a szakmát. Az idősebb pásztorok, akik még ősseiktől tanulták a szakmát, szükségszerű lenne hogy átadják tudásukat, tapasztalataikat, hogy megmaradjon ez a hagyomány Magyarországon, és a magyar tájra jellemző legelőgyepek is megmaradjanak, mint tájképi hagyomány. Interjúalanyom is nagypapája által szerette meg az állatokat, így kapta meg ezt a szenvedélyt és így lett ő is juhász a későbbiekben. (Szilágyi, ex verb, 2023)

A pásztorok hiányát bekerített legelőkkel próbálják pótolni. Ennek az előnye, hogy időben lényegesen kevesebb emberi erőforrás szükséges hozzá, a vadállatoktól védi a legelőállatokat a kerítés, ami általában villanykerítés (nevezik „villanypásztornak” is), így még inkább kerüli ezeket a határokat a vadállomány. Valószínűleg a pásztorokat a „villanypásztor” fogja felváltani véglegesen, ez a tendencia már el is kezdődött nagymértékben. Viszont a villanypásztorok, mint kerítések a tájban esztétikai szempontból negatívnak tekinthetők, nem illeszkednek bele a tájba, bár gyakran a tartóelemeit természetes anyagokból készítik (pl. faoszlop).

Az állatok legeltetése lekerített területen hasznos is lehet, természetvédelmi kezelésként is lehet alkalmazni az özönnövények megfékezésére. Magyarországon több idegenhonos növény vált özönnövénnyé a legelőkön, többek között: Aranyvessző fajok (*Solidago sp.*), Cserjés gyalogakác (*Amorpha fruticosa*), Egynyári seprence (*Erigerin annuus*), Észak amerikai őszirózsák (*Aster novi-gelgii* agg.), Fehér akác (*Robinia pseudoacacia*), Keskenylevelű ezüstfa (*Eleagnus angustifolia*), Közönséges selyemkóró (*Asclepias syriaca*), Örömlevelű parlagfű (*Ambrosia artemisiifolia*), Zöld juhar (*Acer negundo*). (INT-7) Azokon a területeken, amelyeket elhanyagoltak, a felsorolt özönnövények

drasztikusan terjednek. Ezekről könnyen meg lehet szabadulni, ha az állatokat odahajtják legelni, vagy pedig villanypásztoros megoldással bekerítik őket az előzőlött területre. Többszöri legeltetési kezeléssel vissza lehet állítani a terület eredeti biodiverzitását, így az itt élő honos növények felszabadulhatnak az inváziós nyomás alól.

Egyformán hátránya a pásztorral való legeltetésnek és a bekerített legeltetésnek is a túllegeltetés veszélye. A villanypásztoros megoldásnál akkor okozhat ez problémát, ha túl gyakran hajtják ki a legelő állatokat ugyanarra a kijelölt területre, illetve nem ellenőrzik kellő gyakorisággal a legelő állapotát. Erre jó megoldás a terület gyakori változtatása, hogy a gyepterület tudjon regenerálódni. Míg a szabad legeltetésnél az okozhatja a túllegeltetést, ha a pásztor nem ismeri az állatok igényét és a legelők kapacitását, nem tereli az állatokat, csak őrzi őket. (Szilágyi, ex verb, 2023)

A legelők struktúráját nagyrészt a növények határozzák meg, amik közt megtalálhatók védett növények, özönnövények, gyógynövények és mérgező növények is (INT-7).

Néhány jellegzetes védett növényt sorolnék fel, melyek Hazánkban felbukkannak a legelőkön:

- Fátyolos nőszirm (*Iris spuria*) lápréteken, mocsárréteken vagy szikes réteken fordul elő. Leginkább olyan helyeken él ahol szarvasmarhával vagy bivallyal legeltetnek. Viszont mivel mérgező növény így az állatok nem eszik meg, elkeríteni nem szükséges.

- Leánykökörcsin (*Pulsatilla grandis*) a száraz legelőket, löszgyepeket kedveli. Élőhelyeinek megszűnése, hasznosítatlan legelők cserjésedése okozza eltűnését. Mivel az ilyen területeket csak juhokkal legeltethetik, viszont számukra ennél jóval minőségibb legelők is adódnak, így ezek a legelők, melyek a leánykökörcsin telepek számára adnak termőhelyet sajnos a hasznosítatlanság miatt az özönnövények elterjedésével eltűnnek. Szintén egy mérgező növény, így az állatok nem legelik le.

- Réti iszalag (*Clematis integrifolia*) mocsár és lápréteken fordul elő. Nedves legelőkön, valamint erdőszéleken is megtalálható. Veszélyeztetettségét a klímaváltozás okozza, ami miatt könnyen kiszáradnak a nedves területek, ezáltal az élőhelyük is megszűnik.

- Szibériai nőszirm (*Iris sibirica*) a fátyolos nőszirmhoz hasonlóan lápréteken és mocsárréteken, valamint szikes réteken láthatóak. Veszélyeztető tényezői szintúgy a szárazság, valamint a vaddisznók túrása károsítja a gyöktörzseit.

Fátyolos
nőszirm

Fotó: -Haraszthy
László

Leánykökörcsin

Fotó: Haraszthy László

Réti iszalag

Fotó: Bodnár Mihály

Szibériai
nőszirm

Fotó: Haraszthy
László

A legelő, mint élőhely veszélybe kerülhet, amennyiben el van hanyagolva, nincs rendeltetés-szerűen kezelve.

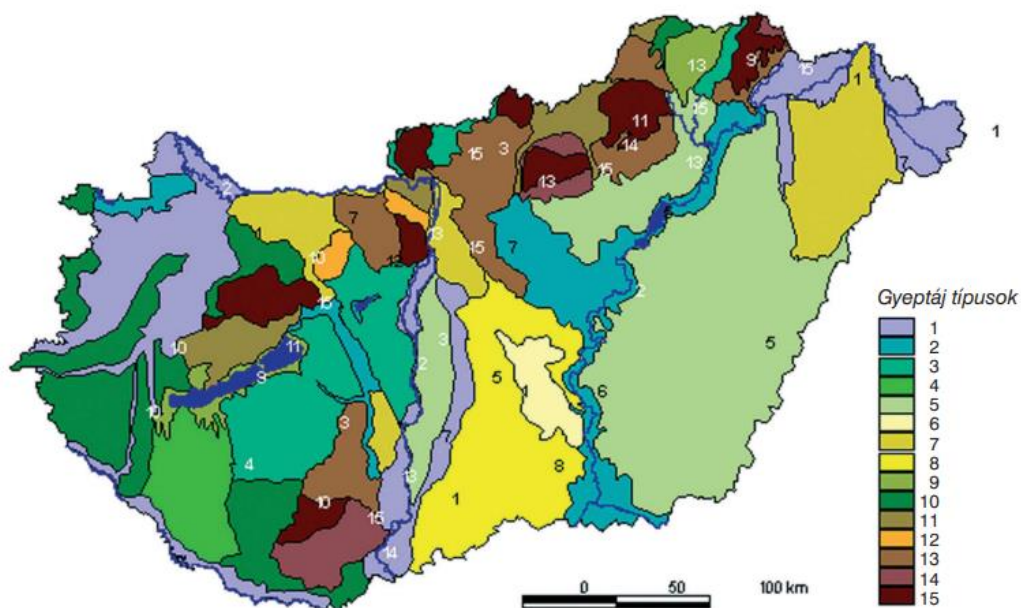
Marticsek József valamint Podmaniczky László 2012-ben készült Vidékességek című videósorozatának 4. epizódjában ismertetik Magyarország helyzetét a gyepgazdálkodás és legeltetés szempontjából. A szakértők szerint a gyepek visszaszorulásának több tényezője is van, ezeket említi meg a videóban, majd a gazdák a gyakorlati nehézségekről számolnak be. (INT-9)

Bár ezek az okok több mint 10 éve lettek megállapítva, sajnos még a mai napig aktuálisak hazánkban. A gyepterületek legnagyobb része szántóvá alakult át, valamint beépítésre kerültek a települések terjeszkedése miatt. Ahogy a városok terjeszkednek, az úthálózat is növekszik, ami által a gyepek feldarabolódnak, az eddig használt kihajtási útvonalak megsemmisülnek, gyakran még az átjárás is ellehetetlenedik a legelők közt, így egyre kevesebb lehetőség van a legeltetésre. (INT-9)

A vízjárás megváltoztatása is hatással van a gyepek életére, kiszáradás, elsivatagodás vagy másik végletként láposodás következhet be. A gyepek és legelők kiszáradását egy súlyos veszélyeztetettség is alakíthatja, ami az egész Földön megjelenik napjainkban, mégpedig a klímaváltozás. Ez nagyban megváltoztatja a legeltetés módszerét, a legelőkön való legeltetés időintervalluma lerövidül, és több takarmányozás szükséges az ellátásukhoz. Viszont másrésről a legelőállatok száma is nagymértékben csökkent, így emiatt is kevesebb legelő van, mivel a szükség is kisebb rá ahhoz képest amikor a családok nagyrészenek voltak legelőállatai háznál.

A gyepek nagyrésze gyenge termőképességű, de természetvédelmi szempontból magas értékű. A védett természeti területek negyedét többféle gyeptípus teszi ki, a Hortobágyi

szikes pusztától kezdve a hegylábi gyepekig mindenféle minőségű megtalálható. (INT-10)

22. ábra: Természetközeli gyeptípusok hazánk különböző tájegységeiben (INT-10)

1	hullámtéri vagy nem hullámtéri üde rétek (közöttük üde vagy kiszáradó láprétek) jellemzőek, ezekhez kapcsolódóan egyes tájakban üde (dombvidéki) gyepek is jelen lehetnek
2	a laposokban („mélyebb” részeken) szikes és nedves rétek, a hátakon („magasabb” részeken) szárazgyepek jellemzőek
3	a kissé magasabb részeken száraz, félszáraz, kötött talajú gyepek, a völgyekben üde rétek jellemzőek
4	üde rétek és üde (domb- és hegyvidéki) gyepek jellemzőek, de ezek mellett a száraz homoki gyepeknek megfelelő termőhely is nagyobb kiterjedésben jelenik meg
5	szikesek uralta tájtípus, a mélyebb részeken kevés üde rét, a hátakon kevés száraz gyp előfordul
6	mind a homoki, mind a kötöttebb talajú száraz gyepek termőhelye jelentős mennyiségben megtalálható, és szikes gyepek is jellemzőek
7	száraz homoki gyepek jellemezte tájtípus, ahol jelentős az üde, ártéri jellegű rétek aránya

8	száraz homoki gyepek jellemezte tájtípus, ahol jelentős szikes aránya, és az üde rétek kialakuláshoz alkalmas területek is vannak
9	a magasabb részeken félszáraz, a laposabbakon, a völgyekben üde rétek jellemzőek
10	üde (domb- és hegyvidéki) gyepek a legjellemzőbbek, amelyekhez a völgyekben több-kevesebb üde rét kapcsolódhat, ritkán félszáraz gyepek is előfordulhatnak
11	az uralkodó félszáraz gyepeknek megfelelő termőhelyi adottságok mellett az üde (domb- és hegyvidéki) gyepeknek megfelelőek vannak még jelen
12	a félszáraz gyepek mellett mind a homoki,- mind a kötöttebb talajú száraz gyepek termőhelye is jelentős mennyiségben található meg
13	száraz és/vagy félszáraz, többnyire kötöttebb talajon található gyepek jellemzik a tájat, de rendszerint kisebb mennyiségben az üde gyepek és/vagy az üde rétek termőhelye is megtalálható
14	a tájban sokféle gyeptípus (száraztól a nedvesig) fordul elő hasonló arányban, kötöttebb talajon (homoki száraz gyepek és szikesek nincsenek)
15	üde és félszáraz típusú gyepek kialakulásának kedvező tájak, ahol a száraz, kötöttebb talajú gyepeknek megfelelő termőhely is megtalálható

3. táblázat: Természetközeli gyeptípusok hazánk különböző tájegységeiben jelmagyarázata
(forrás: INT-10)

Ahogy 22. ábra térképén látható, hazánk legnagyobb területét, az Alföldet háromféle gyeptípus uralja. A szikesek, a homokos talajú, valamint a száraz homoki gyepek típusai alkotják. Az én vizsgált területem is ezek közé tartozik, pontosabban a száraz homoki gyepek típusába tartozó növényzetek határozzák meg a természetes gyepeket.

7.2. A legelők, mint történeti tájhasználatok értékei és veszélyeztetettségei a mintaterületen

Az eddig ismertetett eredmények alapján megállapítható, hogy míg országosan a gyepterületek harmadára csökkentek, addig Cegléden a gyepterületek fele szűnt meg. A gyepek fennmaradásához Cegléden hozzájárultak a szikes rétek fennmaradását célzó védetté nyilvánítások.

Ceglédi-rét országos jelentőségű természetvédelmi terület: A Pókbangó (*Ophrys sphegodes*) mint védett növény élőhelye itt található, emiatt is kapta a védettségét 1990-ben a terület. Egyik veszélyeztető tényezője, ami kis mennyiségben akár előnyére is válna, a legeltetés. A veszélyeztetés a nem megfelelő időszakban való legeltetésből adódik. Ha a védett növények virágzásának idejében legeltetnek, az károsítja a terület fajgazdagságát, és a juhok által legeltetett részekben a talaj összetömörödik, a védett növények helyét átveszik az inváziós fajok, és a szúrós növények.

A ceglédi Székek dűlő már a második katonai felmérés idején (1860-61) is jelezve volt a térképeken. A Székek területén értékes szikes tavak találhatók, melyek jelenleg Natura 2000 védelem alatt álló különleges természetmegőrzési területek. Ide tartozik a Cigány-szék, és a Nagy szék. Mind a mai napig legeltetéssel is kezelik. A Duna-Ipoly Nemzeti Park elkészítette a terület Natura 2000 fenntartási tervét, ugyanis veszélyben volt az elhanyagoltság miatt az élővilága a védett területnek a pásztorkodás felhagyása okán. (INT-12)

A növényzet elkezd avasodni, ezzel egy időben felbukkannak az inváziós fajok, és elejét veszi a káros szukcesszió, a cserjésedés (legjellemzőbb az ezüstfa (*Elaeagnus angustifolia*) a ceglédi Nagy-széken. Ezen kívül az előregedett hosszúra megmaradt fű az ürge (*Spermophilus citellus*) állomány számára nem alkalmas élőhelyként.

A kaszálás és a legeltetés a terület élőhelyeire egyaránt javasolt kezelési módszer. A nedvesebb élőhelytípusok (B5, F1a, F1b, F2, F4, OB ÁNÉR-kóddal jelölve), és a löszgyepek (H5a) esetén nyár közepén (június 20. utáni) célszerű kaszálni, mely közben a lenyesett fűvek száradásával egyidőben a legeltetés is beindulhat. Július 15. után üde gyepek esetében kizárólag legeltetéssel kezelhető a terület, amennyiben kivitelezhető. A szárazabb típusok (OC) akár mind a négy évszak folyamán megfelelő legeltetésre – szükség esetén tisztító kaszálással kiegészítve. A löszgyepeken alacsony állatlétszám

szántóként, kihasználva a termékeny talajviszonyokat. Viszont ezen a területen lévő legelők egyik értéke a mély fekvés miatti talajvíz, terepbejárásom idején is ezek a területek csekély mennyiségben víz alatt álltak, ahogy a 24. számú ábrán is látható.

24. ábra: Nedves talajú legelő, vízborítottság
(Saját fotó, 2023.09.07.)

Ez a nedves talajú rét kedvező a legelő állatok számára és a gazdáknak is könnyebbség, mivel nem kell gondoskodniuk ezenfelül az állatok itatásáról.

Ezzel ellentétben Cegléd területének másik felét lefedő Pilis-Alpári-homokhát legelői száraz növényzetből állnak, kevés tápanyaggal rendelkeznek az állatok számára. Az éghajlat változásával a

nyári hónapok is jelentősen melegebbek, emiatt a legelők növényzete is hamarabb kiég, nem legeltethető állapotba kerül.

A szarvasmarhák, mint legelőállatok fontos eszközei a gyepterületek fenntartásának és talajjavításának. Az értékes és védett legelők megmaradásához szervesen hozzákapszolódnak. Ha a legelőállomány megszűnik, idővel ezek a területek is eltűnnek.

8. Összegzés

A dolgozatomban magyarországi legelőgyepek, mint történeti tájhasználatok változásaival foglalkoztam. A legelők és a legeltetés már kiskorom óta foglalkoztat nagypapám révén, aki juhász volt, de most szakmai szemmel is érdekessé vált számomra. A legelőkhöz kapcsolódó táji értékeket és veszélyeztetettségeket kutattam fel általánosságban Magyarországon, valamint a választott mintaterületemen.

Egy ceglédi mintaterületen vizsgáltam hat időállapoton keresztül a gyepek tájalakulását az 1780-as évektől napjainkig, valamint a pásztorkodás, mint hagyományos foglalkozás jelenéről, jövőjéről, nehézségeiről írtam. Kutatásomhoz felhasználtam történeti térképeket több időszakból (pl. katonai felmérések, topológiai térkép, Google Satellite úrfelvétel), a témához kapcsolódó szakirodalmi forrásokat feldolgoztam, terepbejárásokat végeztem és interjút készítettem pásztorral.

Megállapítottam, hogy a legeltetés hanyatló történeti tájhasználat, a gyepterületek és azon belül különösen a legelőgyepek kiterjedése drasztikusan csökken, arányosan az állatok számával együtt. Egyre kevesebb legelőállatot tartanak, így egyre kevesebb legelőterületre van szükség. Ez a hanyatlás a tájra is negatív hatással van, a legelőkön élő védett növény- és állatfajok fennmaradását veszélyezteti, és azokat a kultúrtörténeti és természeti értékeket, amik a legelőkön jelen vannak például egyedi tájértékeket. Magyarország tájkarakteréhez is nagymértékben hozzájárulnak a legelők bizonyos területeken, mint az Alföld pusztáin. Ezek nélkül teljesen megváltozna a táj hazánkban.

Ahogy a legelők eltűnőben vannak, úgy a pásztorkodást, mint hivatást is egyre kevesebb ember űzi, kezd kihalni ez a hagyományos foglalkozás. Az igazi pásztorok, akik még értettek az állatokhoz és a természet szerves részeként éltek, egyre kevesebben vannak. Az állattartásban az emberi tevékenységeket próbálják leredukálni és mindent gépiesíteni, istállózó állattartással helyettesíteni. E tendenciák mellett a Hortobágy pusztáin ünnepek keretében még fenntartják a legeltetés hagyományát, illetve több nemzeti park területén őshonos fajtákkal természetvédelmi kezelés céljából végeznek legeltetést. Ezzel egyszerre küzdenek az inváziós fajok terjedése ellen és küzdenek azért, hogy ne tűnjön el teljesen a legeltető állattartás és az őshonos fajták genetikai állománya a magyar tájból.

Felhasznált források

Nyomtatott szakirodalmi források:

- Ortutay Gyula (főszerk.)(1980) Nemzeti néprajzi lexikon 3. kötet, K-Né. Akad. Ny., Budapest
- Kolofont József (szerk.)(1931) Magyar városok monografiája – Cegléd. Magyar városok monografiája kiadóhivatal, Budapest, 445 old.
- Dövényi Zoltán (2010) Magyarország kistájainak katasztere, MTA Földrajtudományi Kutatóintézet, Budapest, 876 old.
- Surányi Dezső (1992) Éden a Duna-Tisza közti Pest megyében. Cegléd és környékének természetvédelmi értékei. TIT Pest megyei Egyesülete, Budapest
- Vinczeff Imre (2005) Legeltessünk? GYEPGAZDÁLKODÁSI KÖZLEMÉNYEK, 2005/3., Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen. 36-39. old
- Dr. Póti Péter (2009) Állattenyésztés. Szaktudás Kiadó Ház Rt., Budapest.
- Vályi András (1796) Magyar országnak leírása I-III. Királyi Universitas, Buda. 2126 old.
- Fényes Elek (1851) Magyarország geographiai szótára I-III. Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete, Budapest. 1254 old.
- Hídvégi Lajos (1983) AGRÁRTÖRTÉNETI SZEMLE 25. évfolyam (1983)1983 / 1-2. sz. KÖZLEMÉNYEK, Egy agrárproletár földbérlő-szövetkezet (Cegléd-Homokpuszta 1901-1945)
- Czeplédi Közlöny (1934) Czeplédi Közlöny (24. évfolyam, 1-52. szám)1934-01-28 / 4. szám
- Bede Béla (2015) Nemzeti parkok Magyarországon. Corvina Kiadó, Budapest. 372 old.
- Vinczeff Imre (2006) A legelő értéke. Debrecen Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen. 129-137. old

- Dr. Szigetvári Csaba (2015) Legeltetés, gyepre alapozott állattartás természetvédelmi szempontú értékelése, E-misszió Természet- és Környezetvédelmi Egyesület, Nyíregyháza, 100 old.
- Dr. Valánszki István (2021a) MATE Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék, Tájrendezés 2 tantárgy, jegyzet, előadás címe: Tájrendezés és mezőgazdaság kapcsolata
- Dr. Valánszki István (2021b) MATE Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék, Tájrendezés 2 tantárgy, jegyzet, előadás címe: Ökológiai szempontok a mezőgazdaságban, Biotópálózati tervezési elvek

Internetes források:

- INT-1 <https://www.ksh.hu/> (letöltés dátuma: 2022.01.07.)
- INT-2 Cegléd bel- és külterületének mezőgazdasági térképe, 1771, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, leltári szám: S_70_-No_73. (letöltés dátuma 2022. 05. 23.)
- INT-3 <https://www.maps.arcanum.hu/> (letöltés dátuma 2021.12.28.)
- INT-4 <https://www.agraroldal.hu/juh-16.html> Dr. Böő István (2003): A juh és a legelő (letöltés dátuma 2022.03.09.)
- INT-5 <https://www.termeszetvedelem.hu/> (letöltés dátuma 2022.04.20.)
- INT-6 <https://ng.24.hu/tudomany/2022/11/28/a-legeltetes-hatasa-a-szaraz-elohelyekre/> (letöltés dátuma 2022.03.25.)
- INT-7 <https://www.gyepgazdalkodas.hu> (letöltés dátuma 2023.01.12.)
- INT-8 <https://www.agraroldal.hu/> (letöltés dátuma 2023.09.19.)
- INT-9 https://www.youtube.com/watch?v=d-5x9z_wDRg&t=1s Vidékességek 4. rész: Gyepgazdálkodás és legeltetés (letöltés dátuma 2023.10.07.)
- INT-9 <https://provertes.hu/> (letöltés dátuma 2023.10.07)
- INT-10 Cegléd Város Önkormányzata 37/2017. (XII. 21.) önkormányzati rendelete Cegléd Város Településképi Védelméről <https://or.njt.hu/eli/v01/731234/r/2017/37> (letöltés dátuma 2023.10.11.)
- INT-11 https://termeszetvedelem.hu/wp-content/uploads/2022/01/HUDI20046_Szekek-1.pdf (letöltés dátuma 2023.10.30.)

- INT-12 https://termeszetvedelem.hu/wp-content/uploads/2021/08/HUDI20021_Gerje_mente.pdf (letöltés dátuma 2023.10.30.)
- INT-13 <https://www.hortobagyinfo.hu/esemenyek/orszag-os-gulyasverseny-es-pasztortalalkozo-2/> (letöltés dátuma 2023.10.30.)
- INT-14 <https://fotoport.hu/hng/fejer/etyek-szt-vendel.htm> (letöltés dátuma 2023.11.09.)
- INT-15 <https://www.nak.hu/tajekoztatasi-szolgalatas/mezogazdasagi-termeles/101711-attekintes-a-szent-gyorgy-napi-kihajtasrol> (letöltés dátuma 2023.11.09.)
- INT-16 <https://www.mvh.allamkincstar.gov.hu/documents/20182/13734841/22+mell%C3%A9klet+VP+NATURA+2000+gyepter%C3%Bcletek+t%C3%A1mogató+C3%A1s+t%C3%A1j%C3%A9koztat%C3%B3+2023.pdf/03546a4c-55d1-fe42-f373-2f2bee185512?t=1682333531916> (letöltés dátuma 2023.11.09.)
- INT-17 <https://www.hortobagyinfo.hu/esemenyek/orszag-os-gulyasverseny-es-pasztortalalkozo-2/> (letöltés dátuma 2023.11.09.)
- INT-18 <https://csodalatosmagyarország.hu/hirek/itthon/szent-gyorgy-napi-kihajtasi-unnep-a-hortobagy-legeloire-hajtottak-az-allatokat/> (letöltés dátuma 2023.11.09.)
- INT-19 <https://www.hnp.hu/hu/szervezeti-egyseg/turizmus/vilagorokseg/oldal/azonositok> (letöltés dátuma 2023.11.09.)

Térképes források:

www.maps.arcanum.hu : Első katonai felmérés, Második katonai felmérés, 1941-es katonai felmérés, Kataszteri térkép

Hadtörténeti térképtár: Topológiai térkép

Google Sattelite űrfelvétel

Open Street Map

Ábrajegyzék:

1. ábra: Magyarország állatállománya 1851-2021 között (INT-1)
2. ábra: Magyarország gyepterületei hektárban 1853-2021 között (INT-1)
3. ábra: Szent Vendel barokk homokkő szobra Etyeken (INT-14)
4. ábra: Natura 2000 területek Magyarországon (INT-1)
5. ábra: Hortobágyi szürkemarhák (készítette: Fige István)
6. ábra: Szent György napi kihajtás (forrás: INT-18)

7. ábra: Lehatárolt mintaterület (Saját szerk, alaptérkép: OSM)
8. ábra: Cegléd bel- és külterületének mezőgazdasági térképe – 1771 (INT-2, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, leltári szám: S_70_-_No._73.)
9. ábra: Gémeskút és facsoport az első katonai felmérésről
10. ábra: Tanya Cegléd északi részén az első katonai felmérésről
11. ábra: Cigány szék a második katonai felmérésen
12. ábra: Nagy szék a második katonai felmérésen
13. ábra: "Tehén járás a kőrösi kapunál" felirat a kataszteri térképen
14. ábra: Varjas puszta a kataszteri térképen
15. ábra: Telelő major a kataszteri térképen
16. ábra: Cigányszék az 1941-es katonai térképen
17. ábra: Részlet az 5. számú tervlapról
18. ábra: Legelőgyepek területe változása Cegléden 1783-tól napjainkig
19. ábra: A 8. tervlap adatai alapján készült százalékos kimutatás 1781-2022 közötti időszak legelőgyepeinek csoportosításáról
20. ábra: 1-es számú állattartó telep (Saját fotó, 2023.09.07.)
21. ábra: 2-es számú állattartó telep (Saját fotó, 2022.01.04.)
22. ábra: Természetközeli gyeptípusok hazánk különböző tájegységeiben (INT-10)
23. ábra: Cegléd területét lefedő kistájak és a jelenlegi legelőgyepek
24. ábra: Nedves talajú legelő, vízborítottság (Saját fotó, 2023.09.07.)
25. ábra: Szarvasmarha legelő a Gerje-patak ceglédi szakasza mentén (Készült: 2022.01.04. Saját fotó)
26. ábra: Szarvasmarha legelő nyárfaerdővel szegélyezve a Gerje-pataknál található víztározó mellett (Készült: 2022.01.04. Saját fotó)
27. ábra: Szarvasmarha állattartótelep (Készült: 2022.01.04. Saját fotó)
28. ábra: Szarvasmarha állattartótelep (Készült: 2022.01.04. Saját fotó)
29. ábra: Villanypásztorral bekerített legelő a Gerje pataknál található víztározó mellett a vasútvonal túloldalán (Készült: 2022.01.04. Saját fotó)

Táblázatjegyzék:

1. táblázat: Védett legelők Magyarországon (INT-5)
2. táblázat: Cegléd szarvasmarha-, sertés-, ló-, juh-, kecskeállományának darabszáma 2021-ben (INT-1)
3. táblázat: Természetközeli gyeptípusok hazánk különböző tájegységeiben
jelmagyarázata (forrás: INT-10)

Tervlapok jegyzéke:

1. Mintaterületen lévő gyepek az első katonai felmérés idejében (1784)
2. Mintaterületen lévő gyepek a második katonai felmérés idejében (1860)
3. Mintaterületen található gyepek a kataszteri felmérés idejében (1881)
4. Mintaterületen található gyepek az 1941-es katonai felmérés idejében
5. Mintaterületen található gyepek az 1984-94-es topográfiai felmérés idejében
6. Mintaterületen található legelők és vizsgált állattartó telepek a 2022-es Google Sattelite alapján
7. Gyepterületek változékonysága Cegléd területén 1781-től napjainkig
8. A ceglédi mintaterület védettségei és a jelenlegi legelők (2022)

Szóbeli adatközlők:

Szilágyi Benjámín, juhász (2023.10.31.)

Mellékletek

Mélyinterjú Szilágyi Benjámint juhással (2023.10.31.):

Mióta foglalkozol juhászkodással?

Körülbelül fél éves korom óta vagyok juhok között, majdnem 30 éve, de állatokat nagyjából 10 éve - hát várjál 14 évesen vettem otthonra az első birkát és kecskét - körülbelül 16 éve tartok.

Kitől tanultad a pásztorkodást? Ki ihletett meg?

Nagypapámtól, akinél laktunk mikor megszülettem. Ő juhász volt, a birkákkal együtt tanultam meg járni. Ő velem tanultam meg milyen az állatokat szeretni.

Hol legeltettél eddig?

Hát az Alföldön és északon leginkább.

Milyen állatokat legeltettél?

Birkát, kecskét, marhát.

És mennyit? Mennyi volt a legtöbb? Sajátot vagy bér állatokat?

Hát a legtöbb 600 vagy 700 darab volt azt hiszem, de ezek bérállatok voltak.

Jelenleg is vannak legelőállataid?

Igen, most nagy váltás, de új helyre költöztem és kisebb telkem van, így most 5 birka legel nálam.

Ismersz-e bármilyen pásztorhagyományt?

Öltözködés szempontjából alap a bot, bicska, kalap, kabát, tarisznya és természetesen a kutya.

Tudsz-e ehhez kapcsolódó fogalmakat/szakszavakat amik ehhez a foglalkozáshoz kapcsolódnak?

Például a kos, ürü, jerke, tarisznya, herélőkés, pásztorbot, juhászkampó, bekecs (kabát), suba (sapka).

Találkoztál-e a legelőkön ritka vagy értékes növényekkel vagy állatokkal?

Értékes és fontos növények a legelőkön a pillangósvirágú növények például a lucerna, mert fehérjében gazdag. Állatok közül ragadozó madarakkal találkoztam, például sas, egerészölyv, vércse, bagolyfélék, nagy vadakból szarvas, vaddisznó.

És növények közül?

Sajnos a nevüket nem tudom, de gyógynövényeket, ökörfarkkórót sokszor láttam.

Tudsz-e olyan növényt mondani, ami az összes legelőn látható volt, ahol voltál?

Hát az ilyen perjefélék, meg mostmár az összes legelőn vannak parlagfüvek. Szinte mindenhol van ökörfarkkóró, meg ez a tüskés növény amit nem ismerek (szerk: Mezei aszat), bár ez leginkább az alföldi legelőkön jellemző.

És tudsz-e egy mértékegységet mondani, hogy egy bizonyos területen mennyi állat legeltethető átlagosan?

Hát ez területfüggő, de mondjuk olyan átlagba lehet számolni 10 anyajuh és szaporulat/hektár, de ugye vannak jobb földek és gyengébbek. Ez úgy hogy éves mennyiség. Ha csak nyáron tavasztól őszig, akkor duplája, mert fél évig bent eszik.

És ugye felmerült, hogy függ a területtől a legeltethető mennyiség. De akkor mi számít jó legelőnek?

Jó legelőnek az a lényege hogy olyan növények legyenek rajta, amit az adott állat leginkább szeret, mint mondjuk a birkánál ezek a fűfélék leginkább abból is a fiatal hajtások, meg fontos hogy legyen rajta kút, lehessen itatni, meg árnyékos részek legyenek benne, meg az is jó ha vannak benne pillangós virágú növények, ilyesmi. Jobbszeretik az apróbb fiatal füveket, mint a nagy magasat, azt inkább a marha szereti. Régen voltak azok a vándorpásztorok akik elhajtották a birkát Szabolcs megyéből az alföldre keresztül, akkor ugye más helyeken legel az állat, de hajtható.

És te így az életed során láttál-e már változást a legeltetés módjában?

Igen, egyre kevesebb a vándorpásztorkodás, egyre több a villanypásztor és a legelőkeres tartás, és egyre több az az ember, aki kimegy a birkával, de nem juhász. Nem legeltet, csak felügyel, nem ért az állatokhoz, nem látja, ha baja van az állatnak, nem mindegy hogy mikor forgatja vissza az állatokat, azt eszi amit ő akar enni, vagy azt eszi amit kell, ezt már nem nagyon tudják.

És mennyire van erre hajlandóság, hogy a fiatalok is megtanulják ezt a szakmát?

Minimálisan se.

Még a te ismerőseid, vagy a környezetedben se? Akik sokan foglalkoznak állatokkal?

Sokan, de ott is inkább arra törekszenek, hogy ne kelljen a juhok után mászkálni, hanem megspórolják az emberi munkaerőt, időt, energiát meg a pénzt.

És találkoztál-e már olyannal, hogy egy legelő, amit legelőként használtál megváltozott, eltűnt?

Persze, beszántották, termőföld lett belőle, vagy olyat is hogy erdő lett belőle. Ugye egyre kevesebb az állat, ezért egyre kevesebb legelő is kell.

És a kutakból mennyire maradtak meg a régiekből? A gémeskutak?

Hát azért nagyrészt megvannak még, kivéve ahol beszántották, bár ott is körbeszántják és leszerelik róla a szerkezetet és a kút még megvan, de ott is van, hogy sokat betemetnek. **És a gémeskutakat használták más célra is? Nem csak itatásra, hanem volt más funkciója is?**

Hát tájékozódási pontként, meg jelzéseket is adtak vele. A másik pásztoroknak, hogy hogy hagyják a gémes kút vödrét, hogy fel van engedve vagy le, már pontosan nem tudnám megmondani, mi mit jelent, de az biztos hogy jeleztek vele. Ezek voltak a tájékozódási pontok, mindig ilyenekhez viszonyítottak, mint kutak erdők.

A legelő növények változásairól már volt szó, tudsz még valamit, ami mostanában jelent meg?

Hát ugye a parlagfű, az ökörfarkkóró, a vaddohány, az is van mindenütt.

Hogy látod a jövőjét a legeltetésnek?

Hát erős kihalóban, sem nem akarják megfizetni azokat a gazdákat, akik maguknak tartanak állatokat, csak papíron és szóban támogatják az ilyeneket, gyakorlatilag meg nem. És nem csak hogy nem támogatják, hanem próbálják ellehetetleníteni. Meg ugye arra adnak nagyobb támogatást, ha az ember a legelőit beszántja, bérbe adja, vagy eladja, vagy betelepíti erdővel. Ezért inkább átvevődik a legelőkertes tartás, a villanypásztoros tartás.

És a villanypásztoros tartás mennyire van más hatással a legeltetésre?

Hát ugye lekorlátozza a legeltetés, míg ugye a juhász tudja, hogy ha gyengébb területre engedik ki akkor sokat megy a birka, utána amikor megáll a birka megcsendesedik akkor a jó legelőre érnek, amikor jóllakott akkor áthajtja olyan helyre, ahol több a pillangóvirágú növény, hogy abból is egyen és ne tudjon bezabálni. Lehet szépen ügyesen ésszel legeltetni. Ha pedig villanypásztorral van, akkor ami az adott területen megtalálható azt eszi, ami meg nincs, azt nem. Igazából ha a juhász közte van az állatnak, akkor könnyebben észreveszi, ha az állatnak valami baja van, hamarabb meglátja, lehet 800 birkát is külön-külön ismerni ha az ember velük jár nap mint nap.

A természetvédelmi kezelés, mint legeltetésről hallottál már?

Igen.

És szerinted ez hogyan tudna jobban fellendülni?

Hát jó lenne, az elképzelés az nagyon jó. Ott ugye az a lényeg hogy a nemzeti parkokat és természetvédelmi területeket legeltetik, de ott is ugye meg van szabva hogy nem lehet legeltetni június végéig, mert addig fészkel a madár, de addigra már elöregszik a fű, amit nem szeret a birka már lelegelni, de mivel természetvédelmi terület ezért kaszálni se

engedik, most úgy néz ki, hogy engedik de csak alternáló kaszával ami macerásabb és könnyebben tönkremegy. Aztán az elöregedett füveket inkább a marha tudja legelni. De a Tisza partján láttam sok olyat, hogy a rézsút (gátoldalt) legeltetik, ott eléggé elterjedt, az mindig jól beválik, akár birka, akár kecske, akár ló, marha, bármi, mindegyiknek jó. Jóféle növények is élnek ott, mivel jó minőségű a föld a víz mellett, az jó dolog.

És még visszatérve a pásztoréletre, mennyiben másak a tennivalók nyáron és télen?

Hát teljesen. Ugye tavasztól őszig legeltetni kell járni a birkával folyamatosan, ősztől tavaszig pedig bent kell tartani, bent kell takarmányozni, az elletések nagyrésze is télen történik, a báránynevelés is. Ugye ilyenkor istállóban vannak leginkább az állatok, almozni alá, ilyenkor inkább több, mint kevesebb a tennivaló.

Ismersz-e híresebb majorokat Magyarországon, régről felmaradt vagy ilyesmi?

Hát a Holló Mátyás törzstenyésztete az elég híres vagy a Mozsi Major azok híresek itthon. Az egyik régi, a másik meg híres, bár mondjuk az is híres...

Nagyon köszönöm az idődet és a közreműködést és természetesen az értékes információkat!

Fényképmelléklet:

25. ábra: Szarvasmarha legelő a Gerje-patak ceglédi szakasza mentén (Készült: 2022.01.04. Saját fotó)

26. ábra: Szarvasmarha legelő nyárfaerdővel szegélyezve a Gerje-pataknál található víztározó mellett (Készült: 2022.01.04. Saját fotó)

27. ábra: Szarvasmarha állattartótelep (Készült: 2022.01.04. Saját fotó)

28. ábra: Szarvasmarha állattartótelep (Készült: 2022.01.04. Saját fotó)

29. ábra: Villanypásztorral bekerített legelő a Gerje patakánál található víztározó mellett a vasútvonal túloldalán (Készült: 2022.01.04. Saját fotó)